

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ
તૈયાર કરેલી છે

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; તમામ
પાઠના સવાલ તથા સાર; મુખ્ય ઈલાકાની
ભૂતળ; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષર; ફિલ.)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

આ પુસ્તક સરકારી રીતે રચના રૂપમાં એક મુદ્રણ ૨૭૪૨
કરાવ્યું છે.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી “શંકર” પ્રીટીંગ પ્રેસ.

ચોટાના પુલ ઉપર ટાકી પાસે—સુરત.

સંવત ૧૯૮૫] કિંમત રૂ. ૦-૭-૬ [સને ૧૯૨૬

૧૪૬૪૩

સુપ્રીયાઈર શંકર

એક વખત અવલોકન કરવા ખાસ ભલામણ છે.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“મુખગણિત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા. શાહપોર—મુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૬૪૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ યોધી યોમડીજા અર્થ

વિષય મૃદુલ : ૮૪૬ : ૮૦૦ : ૨૧૫૧

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

શહેનશાહ=મહારાજાધિ

રાજ

સંગીન=મજબુત;

જોરાવર

પુરાતન=ધણું જુનું

અરિત્ર=વૃત્તાંત: હેવાલ

જ્યેષ્ઠ=મોટા

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ=વેલ્સ

પ્રાંતનો રાજપુત્ર

મુલકાત=ખિતાબ

નિખાલસ=ખુશા મનના

નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલા-

વતાની કળા

ગોળના=ગોઠવણ

અત્યંત=ધણેજ

તાલીમ=કેળવણી

પ્રવાસ=મુસાફરી

પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફરી

વળવું તે

ચાલુ=કાયમ

પદવી=ઓદ્દો

પ્રતીણ=માહિતગાર

નિર્ણય=કરાવ

કમે કમે=એક પછી એક

અધો=અધારણ

નિર્માણ=નકકી

યુવરાજ=ગાદીનો વારસ

આદરસત્કાર=આવકાર;

પરોણાચાકરી

લયડવા=કમજોર થવા

રાજ્યાભિષેક=રાજમાદી

પર એસાડવાની ક્રિયા

પાયતખત=રાજધાનીનું

શહેર

આખાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ?

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ

જ્યોર્જના પડીલ અધુનું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની

તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઈ કઈ સારી ટેવ આવી ?

પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ કયારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન

કોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર અને કુંવરીઓ છે ?

શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં કયારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ એડવર્ડનો

સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યાભિષેક

કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે દિવસે થઈ અને કયા

અંશ ? આપણે ધર્મ શું છે ?

સાર—શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જના અમલમાં આપણા જનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ધણાં વર્ષ જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨.	શરણાગત=આસરે	પ્રસંગ=વખત
સ્વામિભક્તિ=ધણી પર	આવેલો	એત્યો=સમજ્યો
પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા	આનુએ મૂક્યો=વિસારી	ક્ષેમકુશળ=સુખરૂપ
નાગોર=અજમેર. એ	દીધો	ખંજર=જર્મણો
રજપુતસ્તાનમાં છે.	ખાસ=પેતાનો	પ્રાણ લઇશ્ચ=મારી
થાણું=કચેરી	વિશ્વાસુ=બરોસાદાર	નાખીશ
ઘેરો ધાલ્યો=કમજો કપડું	ગુપ્ત=છાની	આન=કવર
લડત=લડાઈ; યુદ્ધ	ઝપ ઝપી=કાપાકાપી;	નમ્રતા=નમનતાઈ
ખચાવ=રક્ષણ	કતલ	મુજરો=સલામ
સંભવ=આશા; બરોસો	જીવને જોખમ લાગશે=	વિશ્વાસવાની=બરોસો
શરણે ગયો=નાખે થયો	મરી જશે	તોડનાર
આશ્રય=મંદ	સોમન=સમ	હિદાયત=દાખલો
જયપુર=જેપુર	કુશળતા=સુખાધારી	નીમકલલાલ=જેનું ખાચ
મુકામ=રહેઠાણ	સમાચાર=ખબર	તેનું બહુ ચાકનાર
કપડી=ફગલખાજ	ઝખ્ખો=જુલનો દીલો	જીત=ફતેહ
મુલાકાત=મેળાવ	અંગરખો	

સવાલ—વિજયસીંગે ક્યાંનો રાજ ? વિજયસીંગને કોને ધરાવ્યો ? ત્યાર પછી ક્યાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી ક્યાં ગયો અને શા માટે ? ઇસરીસીંગ ક્યાંનો રાજ ? વિજયસીંગના બાપને કોણે મરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના મળવામાં ક્યાંથી આવી ? વિજયસીંગને કેદ

પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના સરદારને કાનો દાખલો બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર—જેનું લૂચુ ખાધું હોય તેનું હવાલ કરવું એ માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩.	પાયમાલ=છેક નાશ	ખીજમતદાર=સેવક;
સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી	થએલો હોય તેવું	ચાકર
નીકજેક્ષા કુળમાં પેદા	ઉદાર=સખી	ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી
થએલો	હદય=અંતઃકરણ; મન	વહે તે; વહેણ
પ્રખ્યાત=નામીયા	પાણી પાણી=નરમ	ધુંટરો=મોંમાં માથ
લગભગ=આશરે	ઝળઝળીયાં=આખમાં	એટલું
અવતર્યો=જન્મ્યો	પાણીનું બરાબ આવવું તે	શૂરવીર=મહાદુર
રિવાજ=ધરો; રીત	ગોઠવણ=તજવીજ	નીમણુક=ગોઠવણ
ભાવ=હેત	મત્રે=સુખે; નિર્ભયે	કામગીરી=નોકરી
એકક=માદી	આડે=વચ્ચે	વીત્યા=ગયા
ધાર્તી=ખીક; શક	પણુ--ખાધા; નિયમ	દેહ=શરીર
પક્ષપાત=તરફદારી	ક્ષણે=ત્રેણાએ	ઝળહળે=પ્રકારો
ધડકો=નુકસાન; હરકત	જન્મભૂમિ=જે જગામાં	ઉદારપણું=મોટું મન
ખેદ=દીલગીરી	જન્મ થયો હોય તે	ટેક=ખોલેલું પાળવું તે
યુક્તિ=તરખીર; કળા		

સવાલ—રજપુતોમાં કયું કુળ હર્યુ ગણાય છે ? માખાપનું કયા છોકરાઓપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસામને ભીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો ? ભીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? ભીમસીંગે પાણીનું ખાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? એ છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માખાપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજી કરવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪.	વેઠવો=ખમવો	નિશ્ચય=કરાવ; નકઠી
જીવવાસ;=અપવાસ;	વિકરાળ=બિહામણું	વહાણે વાયે=સવાર થતે
ભૂખ્યા રહેવું તે	રાક્ષસો=દૈત્યો	હયું=નકડી થયું
કાપ=મુરસો; રીસ	આગ્રહ=હઠ	વનવેશ=વનમાં પહેર-
ખોળે માથું મૂકીશ=શરણે	અવસ્થા=હાલત	વાનો પોશાક
રહીશ	વિનંતી=અરજ	ધારણ કર=પહેર
આશિષ=આશીર્વાદ	ચલણ=સત્તા [બળીને	મૂછાં ખાઈ=ખેલાન થઈ
વિજેગ=જીતું પડવું તે	ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી	તિરસ્કાર=ધિક્કાર
માનવું=કબુલ કરવું	નમન કર્યું=એ હાથ	અધર્મ=અનીતિ; પાપ
સાંજેતાજે=સુખરૂપ	જોડાયા; પગે લાગ્યા	ઋષિ=તપસ્વી
રક્ષા=ન્યાય; રક્ષણ	સોંપણુ=સપુરત	વિદાય કીધા=જણાવ્યા
મુઝાવું=મનમાં બળવું	કંદંમૂળ=કંદને મુળીઆં	ખેશુદ્ધ=ખેમાન
વસમાં=વધ્યાં કઠણ	હૈયું બરાબ આળ્યું=રડવું	પ્રાણત્યાગ કીધા=મરી
આરો=અંત; છોડા	આળ્યું	ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી બણાય ? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો ? કેકેથીનો કોણે તિરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વનવાસ શા માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ? રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોતું જોઈએ ? દશરથ રાજાની આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ એટલે શું ?

સાદર—(૧) વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી પાછળથી પરતાવું પડે છે.
(૨) માખાપતું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.	દુખળા=કમળોર	એ જિન=વરાળથી
દુઃખળીઆ=ભૂખથી	પેટપુર=જોઈએ તેટલું	ચાલતો સંઘો
પિડાતાં માણસ	સુકાઈ=લેવાઈ	કુદરતી=ઈશ્વર મૂકેલી

શુંબધ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રત્યેતરમાળા જાણ આના [૫

કાયમ=ચાલુ	ઉછળે છે=ધમકે છે	ચરખી=ચામડીની અંદર
ગરમી માપવાનું યંત્ર	અંમ=ભાગ	ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
=થર્મીમીટર	સમાર=દુરસ્ત	દુરસ્ત=સાફ
ધરી=જે દાંડી પર પૈડું	તર=મલાઇ	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
ફરે છે તે; આંક; આંસ	સાકર=મીઠો પદાર્થ;	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
નિરંતર=હંમેશાં; નિત્ય	ગળી ચીજ	વાની=વસ્તુ
નાડી=નાડ		પુષ્ટિ=મજબુતી; બળ

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં કાથી થાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે? ગરમી માપવાના યંત્રનું નામ શું? એવિન ચલાવવાને માટે શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું? ગરમી કયો પદાર્થ ખાધાથી કાપત થાય છે? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતાં પણ વધારે કાયદાકારક શું છે?

સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે; કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.	દોષ=ઠપકો	જગા
ચાકીપાકી=કમજોર ચર્મ	મસાલો=તેજને	પીલતાં=કપાસમાંથી
સાસા=નિશ્વાસ	અગરીઆ=મીઠું પકવનાર	કપાસીઆ છુટા પાડતાં
કવાટ=સવારો	અગર=મીઠું પકવવાની	કાંતતાં=સુતર બનાવતાં

૬] હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

વ્યુકર=વધુવાતું કામ કરનાર	ગરબ=મતલબ	મટાડે છે
નિર્માણ કરેલું=કરાવેલું	મરજ સારે છે=ખોટ પુરી પાડે છે; તંગી	સમાધાન=ગુંચવણ કે ચિંતાનું મટવું તે

સવાલ—ડાસી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી? તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કીધું? સાર—(૧) દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કોઈની સાથે ખુરાશ કરવી નહિ. (૨) દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.

પાઠ ૭.	ભૂલીને=વીસરીને	વાંકું બેલી=છનકાર
મુખે=મેઢે	વણુતોલ=ધણોજ	કરી; ના કહી
વેર્યા=નાખ્યાં	અન્યાય=ઝેરઘં-સાધ	બાળે=ગુએ
ફૂલ=પુખ્ત	મટવાને=દૂર થવાને	ફરિયાદ=ન્યાય મેળવવા
નસીબે=દૈવયોગે	ધીરીને=ઉધાર આપીને	માટે અરજ
નીચા નમી=નીચા વળી	દુઃખીઓ=હેરાન	સદગુણ=સારા ગુણ
વીણીશું=એક એક લખશું	આખર=છળજત	ચિંતા=ચીકર
અત્યારે=હમણાં	પાખી=વગર; વિના	ચટપટી=મભરામણ
ગુસ્સે થઈ=ચીસ કરી	ધીરેલાં=આપેલા	અટપટી=ગુંચવણ બરેલી
વિપત=આપદા; દુઃખ	નવ આલે=આપે નહિ	માલે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭. આજ અને કાલ.

સમજાવતી—નસીબે ખુશી થઈને રસ્તામાં ગુલામનાં ફૂલો નાખ્યાં તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું? બાઈ હમણાં, આજ ને આજ વીણી બો. (મતલબ કે ફૂલ થોડા વખતમ કરમાઈ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલામનાં ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો તે કદી ગુસ્સે થઈને બાલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો? બાઈ કાલે,

ચોથા ઘોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૭]

કાલે, કાલે, મનલગ્ય કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થઈ છોડી દેવું નહિ. (૨) ઉપકાર ભૂલી જઈને આપણું ખરાબ કહ્યું હોય, અને આપણને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? ભાઈ હમણાં, આજ ને આજ. (૩) પણ ઝેરધનસાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઝોછી કરવાને, જો લડવું તો ક્યારે લડવું ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કામઝમે આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? ભાઈ હમણાંજ આજ ને આજ. (૫) કામ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું બોલે, અને સામું પણ ગુઝમે નહિ, તેવા માણસ પર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ધણું કામો કરવાં છે, પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળે, તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? ભાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોષ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુચવણ ભરેલી પોતાની મેળે મનમાં આવે, તો તે મનમાં જઈને ક્યારે આનંદથી રહે ? ભાઈ ? કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નહારાં કામ માટે આવતી કાલપર તિયાર રાખવો, મનલગ્ય કે નહારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૮.	કેણી મેર=કંઈ તરફ	તપાસ=શોધ
અવલોકન=ચારીક તપાસ	જવાહીર=કીમતી રત્નો	સાક્ષી=માહેદ
ખોડું=જાંમડું	(હીરા, માણેક, લીલમ,	ગદુમર=ધંતર મંતર કે
બાધ્યું=પીડપર મૂક્યું	પોખરાજ, મોતી વગેરે)	અગાએખી ભરેલા
ધારી ધારીને=તાકી	ફરીર=સાંધ; મુસલમાન	ખેલ કરનાર; ધલમી
તાકીને	સાંધ	સગા=શિક્ષા
ધારખ્યું=ઝોળખ્યું	ઝાડો=ઝડતી; તપાસ	નવાઈ=અચરતી; અંચબો

૮] ચોથી ચોપડીના “ડિક્શનશન શિક્ષક” ચાન આના.

ગનકું=મલમ	લંગડું=ખોડું	વેરાય=કણ છુટા પડે
ગમ=માણુ	અનુમાન=વિચાર કરીને	શાખાશી=ન્યવાદ
કાણું=એક આંખ પુટેલી	અટકળ કરવી તે	ફેર=તફાવત
હોય એવું	બમણુતી=મણુમણુ	ટેવ=મહાવરો
આકુ=થોડું	અવાજ કરતી	

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોટું? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી? રાગએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો? અવલોકન કરવાની ટેવથી શો ફાયદો?

જવાબ—દરેક માણુસે દરેક વસ્તુ ખરોખર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯.	લાયકી=લાયકાત	લઈ વર્તનાર
બલામણુપત્ર=સિદ્ધારસનો કામળ	લૂછી=સાફ કરી	માળજીવળો=ખંતીઓ
ઉમેરવાર=આશાવાળો	ગજમ=ગડું મિઠાણું	ધકકો=હડસેચો
ખોળ=શોષ; તપાસ	વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણુ	પ્રયતન=વધારે મહેનત
વર્તમાનપત્ર=ચાલતા	સ્વચ્છતા=ચોક્કખાઈ	શાંત=ધીંગજવાળો
વખતના સમાચારનું	દીસી=દેખાઈ; જણાઈ	લક્ષણુ=ટેવ; આદત
છાપું; ન્યુસપેપર	વિચારવંત=સમજી	મરોડદાર=સારા વલણુ
મહેર ખખર=છપાવીને	સ્થિતિ=હાલત; દશા	વાળા [ખડીએ
ખખર આપવી તે	વિનય=નમ્રતા	રેતદાની=રેતી ભરવાનો
પસંદગી=પાસ	સખ્યતા=સલુકાઈ	સાવધ=હોશિયાર
મહેરખાની=કૃપા; દશા	રીતમાત=ચાલચલગત	ખુલ્લું=દેખીતું
બલામણુ=સિદ્ધારસ; વમ	ઓળંગી=વટાવી	તોલ=પરીક્ષા; તુલના
	ચોક્કસ=સાવધ; સંખાળ	સદગુણુ=સારા ગુણુ

સવાલ—શેડીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેડે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે બલામણપત્ર હતો કે નહિ ?

સાર—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના બલામણપત્ર પર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.	પર્યંત=સુધી	કાઢવી તે.
ગુજરી ગયા=મરી ગયા	બાપણ=બોલવું	કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું
સંકટ=દુઃખ; વિઠાણ	ગુમાસ્તો=મહેતો	સોનાનું ધણું
ધરણ્યાંગાંઠાં=ધરણ્યાં વગેરે	અદેખાધ=ઝેર; કાનો	વીસરી=ભૂલી
વેચીસાડી=વેચી કે	વિરહ=સામું; ઉલટું	દળદર=મરિયાઈ
બદ્દો કરી	કસોટી=તોલ; પરીક્ષા	ફિટાડીએ=મટાડીએ
સાધન=સાહિત્ય	સોદો=માલ; સામાન	બોધ=ઉપદેશ
સમયે=વખતે	ભાવતાલ=કિંમતની	સંતાન=છોકરું
ઉઘમે=ધધે	પડપુછ	મિલકત=માલમતા
જિંદગીપર્યંત=મરતાં સુધી	રવારદારગી=ધુપી દલાલી	વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની માડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઈ ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ કાઢી બેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણનો બદ્દો શું મળ્યો ?

પાઠ ૧૧.	જગ્યાએ સ્થિર નહિ	તાણુ=તંબાણ; ખોટ
સંસાર=દુનિયાનો વહેવાર	રહેનાર ફકીર	ફાટી નીકળતો=ફેલાતો
દરવેશ=ફરતો ફકીર; એક	ત્યાગ કરીને=છોડીને	એકાંતવાસ=એકલા

રહેવું તે	પવિત્ર=શુદ્ધ	ટાય=સિખર
સારવાર=ખરદાસ	દુરાચરણુ=ખરાખ	બોખે=માર; વળન
આખર અવસ્થા=મર-	ચાલચલગત	કંવાણુ=મહું
વાનો વખત	ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમાણે	લૂર=ખુલ્લો રીતે માર
દિલાસો=ધીરજ	ચાલવું તે	મારીને લઈ લેવું તે
નામીચો=પ્રખ્યાત	અમર=અચળ; કાયમ	ફરમાત=ફકમ
બદમાસ=હરમખોર	રસ્તો=કેપાય; ઇલાજ	માથે ચઢવી=કપુલ કરી
સંખ્યાખંધ=ચણાજ	અશક્ય=નહિ બની શકે	વર્તણૂક=ચાલચલગત
લૂટકાટ=માર મારી લૂટી	એવું	અંતે=આખરે
લેવું તે	મુરકેલ=કકણ; અધર	

સપાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, શુલામ તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ? દરવેશે ત્રણ પયરા શા માટે ઉચકવા કહ્યું ? લુટારો ખરો સુધી હતો કે નહિ ? એ ક્યારે ખરો સુખી થયો ?

સાર—આપણે બીજાના દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.	સપાટામાં આવવાથી	ચોંટી=વળગી
ખોટા=જુદા	અરસામાં=દરમિઆનમાં	મંદવાડ=રોગ; બિમારી
અજાની=સમજણ	જીવ બમી આવ્યો=ચકરી	પ્રયોગ=અમુક સાધન
વખરના	આવી	વડે કંઈ કરી બતાવવું
ધારે=માને	ચપટી ચપટી=જરા જરા	તે; અખતરો
જૂત=મરી ગયા પછી	કડક=સખત	ચીસ=ખીકથી બૂમ
કોઈ માણસ પ્રેત રૂપ	કરડી=સખત; આકરી	સોડે=પીમળે [પાડવી તે]
ચાલ તે	અંગારા=સળગતા કોયલા	ફાટી જાય=દૂધને ચોખા
એડખપટથી=જૂતના	ઉધો=અવળો	જુદા પડી જાય

ઉતરી જાય=એસ્વાહ લાગે	જુકિતથી=તદખીરથી;	મિનાશવાળી=એજવાળી;
કસર=ખામી; મણા	ચુકિતથી	શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કમ્મ કમ્મ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશે ? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશે ? નજર બાધે છે ત્યારે ચાળી સાથે વાડકો કયા કારણથી ચોંટી જાય છે ? નજર બાધવાથી રોગ સારો થાય છે કે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપડ બગડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અને અથાણું બગડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩.

નજરે પડે છે=દેખાય છે	બોપાણું=પોકળ; જુઠાણું	મંછા=મંછ
એકાએક=એકાચિનું;	ડાકણ=ખરાબ નજરની	મંછાજૂત=મનની મંછા
એકદમ	સ્ત્રી; જૂત થએલી સ્ત્રી;	એજ જૂત
મૂઠ=ચોટ	ચુડેલ	શંકા ડાકણ=વહેમ એજ ડાકણ
જીવ=જીવાત	ચાળા=નિશાની	કહેવત=કહેતી
સજો=જીવાત; જીવડાં	મસાણું = મુઠદાં દાટવા	વશીકરણ=વશ કરવાની
અદાવત=દુશ્મનાઈ; વેર	બાળવાની જગા	રિદા
જીવો=જૂત કાઢનાર	હુંહું=ડાળાં પાંદડાંવ મરનાં	શુકન=ધાર્યું થવાના ચિહ્ન
ઉતાર=જૂત, પ્રેત વગેરે	ઉભેલા ઝાડનું થડ	અપશુકન=નકારા શુકન
કાઢવા માથે ઉતારેલું	ધડકે છે=ધમકે છે	ફેસફરસ=હવા લાગવાથી
જે ધાન્ય વગેરે ચકલે	શેરખંડોર=ખુમાટ	તરત સળગી જોડે એવો
મૂકવામાં આવે છે તે	વીગત=વાત	પદાર્થ
	રિખ્યાત=પ્રખ્યાત	

સમજીતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળાઈ ખસી ગયું. ને સહેજ અવાજ થયો. તે સાંભળીને કુતરે બસવા લાગ્યું, તેથી ત્યાં ધણું માણસો એકઠાં થયાં અને ધણેજ અવાજ થયો. તેમાં કોઈ

માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો; એવી ખોટી વાતને લોકો લંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે. અખો કહે છે કે બાપજી વહેમની વાતો એવી હોય છે.

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય ? ઝાડ મૂળમાંથી એમએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુવા લોક મૂઠ ઉતારવાને કયો પ્રયોગ કરે છે ? બેરાંજી શા કારણથી ધૂણે છે ? મસાણા કાંઠે બડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમાં કે ગામમાં બડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છે કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણ સમજવો. વશીકરણ એ શું છે ? શુદ્ધ એ શું છે ?

સાર—કાષ્ઠપણુ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે, અને તેથી રોગ આવે છે.

પાઠ ૧૪.

તાગ=છેડો; અંત.
અપાર=પાર વગરનું
વાવાઓડું=પવનનું તોફાન
પૂટી પડશે=નીચે પડશે
ઠાટકા=કડાકા; મડમડાટ
ચિરાઈ=ફાટી
બચંકર=બિહામણા
અનાવ=પ્રસંગ
અતિવૃદ્ધિ=ધણો વરસાદ
કરાં=ખોર જેવાં પાણીનાં
બંધાયલાં ટીપાં
દિમ=ધણી ટાદ

ધરતીકંપ=જમીનનું
હાલવું તે
જવાળામુખી = જળતો
પહાડ
આનંદકારી=ખુશકારક
મંદ મંદ=ધીમે ધીમે
નિરંતર=હમેશાં
માદક=અનુકૂળ
અદ્ભુત=નવાઈ જેવું
ચમત્કારી=નવાઈ જેવું
દિગ્ગ=તાજુમ
દિગ્ગ ચમ્પ જમ્પ એ છીએ=
અક્ષય કશું કરતી નથી

છેવટ=આખર
અનંત=પાર વગરના
ધોડા=મેટી છોળો; મેળનું
મેળનું કુતરી જાય=ઓટ
થાય
છાયા=પડછાયો; ઓળો
સ્વપ્નવશ=સ્વપ્નાં આવે
એવી સ્થિતિમાં પડેલા
આત્મા=જીવ
ખોળીઆમાં=શરીરમાં
બચબીત=ખીકચી ખીધેલા

સુરત જિલ્લાનો “બુગેળ શિક્ષક” ત્રણ આના. [૧૩]

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે ? બચકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો છે ? સ્વપ્ન એ શું છે ?

પાઠ ૧૫.	અર્થોઃ=વિશ્વ; અધી	આપોઆપ=પોતાની મેળે.
સત્તા=અળ; શક્તિ	દુનિયા જેમાં છે	અમુક=હરેક; ચોક્કસ
વિસાતમાં=ગણતરીમાં	તે ગોળ	આધારે=આસરે
અમલ=હુકમ	સમર્થ=જોરાવર	હેતુ=મતલબ
ઈદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન	કાર્યો=કામ	નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે
અને કર્મ થાય છે તે.	વ્યાપી=ફેલાએલો	ન્યાયી=મનસાફી
(જ્ઞાનેન્દ્રિય પાંચ છે.	સર્વશક્તિમાન=જે અંધું	દયાળુ=દયાવાળો
આંખ, કાન, નાક, જીભ,	કરી શકે તે	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
આમડી કર્મેન્દ્રિય પાંચ	સર્વવ્યાપી=અધે ઠેકાણે	સોસવું=અમલું
છે. મો, હાથ, પગ,	હોય તે	પાપ=ધર્મચરની આજ્ઞાથી
ઉપરથ, સ્પર્શ.)	સર્વજ્ઞ=અંધું જાણુનાર	ઉલટું કરવું તે

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થનો અનુભવ આપણને સાથી થાય છે? ઈદ્રિયો કેટલી જાતની છે અને તે કઈ કઈ? આ જગતની રચના કોણે ઘડી છે? પરમેશ્વરને મોટો અને જોરાવર સાથી સમજવો. પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ સાથી કહેવાય છે? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે? જગત ક્યા જે મોટો નિયમોને આધારે ચાલે છે? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ, દયાળુ છે તે તમે સાથી કહો છો. પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય? પાપ એટલે શું? ધર્મચર નિયમો પાળવાથી ફળ શું?

સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપી, સર્વશક્તિમાન, સર્વમ, સમર્થ, ન્યાયી, માયાળુ ને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર
નિસાસો=આશા બંગ
થયેથી જીવને જે
અકળામણ થાય છે તે

વિસામે=વિચારે
કેરો=નો

રાજાઓ=રાજા

રાજાન=રાજા

નરપતિ=રાજા

સણો=સાંભળો

પૃથ્વીપતિ=જગપતિ; રાજા

હેડે=હેયામાં

ન માય=મેવાય નહિ

ધરો=રાખો

પ્રગ્ન=રૈયત

હદર=પેટ

મેહ=વરસાદ

માગ્યા મેહ=જોઈતો

વરસાદ

તમદેશ=તમારા મુલકમાં

વેશ=દેખાવ

લીલા=આખાદ

લીલા રાજ=આખાદ રાજ

ભોગવો=ચલાવો

સોલ=તે

વચન=બોલ

સંધીર=ધીરજવાળાં

નયણે=આંખોએ

નયણે વહે અતિ નીર=

આંખમાંથી જાણું

આંસુ પડે

વહે=બોલે

રહે=મનમાં

ટાળો=મટાડો

દયાળુ=દયાળુ

સચર્યો=ગયો

મૂઠમતિ=મુખાર્ધ

પરવરી=ચાલી; નીકળી

અપરાધ=ગુનો

મંદમતિ=ઓછી અક્કલ

દુભવ્યો=નારાજ કીધો

સાધ=સાધુ; સજ્જન

પરહર્યા=તજ્યા

ગૂદ=ખિચોખિચ; ધાડું

વિકરણ=બચકર; બીક

લાગે એવું

કિરણુ=રીધી લીટીમાં

પડતો પ્રકાશ

સંચર્યું=ગયું

નીરખું=જોઉં

અજસુત=નારદ; જ્ઞાનો

પુત્ર

ભૂપત બણી=રાજા પ્રત્યે

કુળ=વંશ

નગર=શહેર

અવાસ=રહેઠાણ

નિશદિન=રાત દહાડો

ચરણે ચાંપી=પગે દાખી

નીરખે=જુએ

તન=શરીર

સફળ હવો=સાર્થક થયો

તારણુદાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ઉત્તાનપાદ રાગ ને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોયને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે હે રાગ ! તું પેતે દુનિયાનો માલીક છે, તો પછી તમને શું દુઃખ છે ? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે ! રાગ, તમે સાંભળો. તમે મોટા રાગ છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈડામાં ઘાસ પશુ માતો નથી !

તમારો દેખાવ આરથાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો. તમારા દેશમાં જોયો જોઇએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વારતે રાખો છો ! (૧) તે આપાદ રાગ બોગવો. તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ! એવાં ધીરજ આપનારાં વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાગની આંખમાંથી ધણાં આંસુ પડે છે. (૨) રાગ કહે છે, કે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે, માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બદ્ધ સુખાંધ કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો. મેં ઓછી પુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્રનું મન નારાજ કર્યું. એવો મેં ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને મિંતા થાય છે, કે ખિઓખિય મિદામણું જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ છે, એટલે જે ધણો નાણુક છે, તે સુરજનો સીંધી લીટીનો પ્રગથ કેમ વેકશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેકશે ?) મારું બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે મયું તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો કે જોથી એક વાર છોકરાને મારી નજરે જોઉં, રાગનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાગ પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે. જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાગ તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ

૧૬] ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

જન્મ્યો છે, તે શહેરને અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે. જે માણસને પ્રવની સોગત છે, તેને પણ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પ્રગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે, તે પક્ષીને અને જંગલને ધન્ય છે. હે રાજા તાર જીવ્યું સાર્થક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતે પેઢી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૧૯.	રહેલો પત્ર	સાદસ=અવિચારી કામ
આગબોટ=વરાળથીચાલતું	ગાખડું=મોટું કાણું	ડોલ=મઢ અઢાવતો.
મોટું વહાણ; સ્ટીમર	કપ્તાન=વહાણ કે આ	ચાંબલો
વિલાયત=ઈંગ્લાંડ	બોટનો વડો અમલદાર	જળચર=પાણીમાં
ખાસ=ગુડી	વીર=જહાદુર	રહેનાર
ખલાસી=વહાણ હાંકનાર	અવકાશ=વખત	પ્રસંગે=વખતે
એકંદરે=અધું મળીને	ગડખડાટ=ખુમાટ;	ફરજ=વર્મ; કર્તવ્ય
બરફરીએ=ફરીઆની	શૌરખકાર	અમર=જાયમ; અચળ
અધરમે; ફરીઆની	પડખમ=એક વાજાન	યાદગીરી=નામના
વચ્ચોવચ્ચ	તુનક=આગબોટનો	ફરમાન=હુકમ
મુસાફરી=મફર	આગલો ઉપલો ભાગ	કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી
હકારવામાં=ચલાવવામાં	દઢ મનથી=પાકા	રહેવાને માટે ઉભો
સપાટી=ઉપરો ભાગ	વિચારથી	કરેલો અણુતરનો
ખડક=પાણીમાં ઢંકાઈ	ખડખડાટ=અકવાટ	ચાંબલો

સવાલ—આગબોટ નજીક આવી પહોંચી એટલામાં શું થયું ? કપ્તાને અને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું ? કેટલાં ખચ્યાં ? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઈનું નામ જાણી અમર રહ્યું ? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું ?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.	અગ્નયન તરેહનો નવાઈ	બેશક નકકી; જરર
ફરતો=ચોગરમ	જેવો	આજીજી=માલાવાલા
કોટ=છોથી બાધેલી હવેલી	દહાડાને અંતે=સાંજે	ઝાળી=નાળચાવાળી
બાડી મબખુત દિવાલ	ચણુતર=ચણુવાનું કામ	લોટી
કાબેલ=હોશિયાર	બેદ=છુપી વાત; બરમ	ઇલમી=ગદુગર; મંત્ર
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ	હીકમત=ગુગતી; તદખીર;	જંત્ર બાણુનાર.
કે સલાટ	ચતુરાઈ ભરેલો ખેલ	નિર્ભય=મય વિનાનું
સુલતાન=મુસલમાન	ખેડકે=મુકામે	સ્થાનક=ઠેકાણું; જગા
રામ; પાદશાહ	ઇલમ=ગુદુ	કમુલત=વચન.

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ?
 * કોટ બંધાતો હતો તે પાછો શા કારણથી ઉખડી જતો હતો ? ઉખડી
 જવાનું કારણ સુલતાનના બાણુવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કર્યું ?
 માણેકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે ?

પાઠ ૧૯.	આપવી તે	ખતા=દેખાડ
પ્રમાણિક=વાજબી રીતે	દફતર=હિસાબના ચોપડા	કીધર=ક્યાં
ચાલનાર	ખિન્ન=દુઃખી; દીલગીર	આનાકાની=હા ના
કંઠાળો=તિરસ્કાર; ત્રાસ	સદબુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ	મિનજ મયો=ચુરસે થયો
જનામુકામું=સેવકદેવડનો	તત્કાળ=તરતજ	ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ
હિસાબ	પ્રલાતો=ખૂશ થતો	જીસકુ=જેને
આડું અવળું=અફ ખોટું	ખોળ=શોષ; તપાસ	દો=મે
બ્યાબવટાર=બ્યાબ વગેરે	અખે=એ; અલ્યા	પાગળ=મૂર્ખ
વટાવ=ખોટાને બંધે કંઈ	ખનીઆ=વાણીઆ	ફરતો ફરતો=કારભારી
પણુ રકમ લેવી કે	ચલ ખે=ચાલ	સાખ=આખર; વટ

સવાલ—છગનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળે. આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડી વાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો ને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીઝો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાંદી મૂક્યો ? શેઠની સાથે શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને ઠગાઇનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—(૧) ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. (૨) મસ્કરી કરવી નહિ. (૩) હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.	નકશો=ગામ કે દેશનો ચિત્રેલો નમુનો	વાંકાવું=મેળ ન રાખવો
ખર્ચ કામ=વાજબી કામ	ચીતરેલો નમુનો	શરમ=માન; સહે
છાતી ચલાવનાર=હિંમત કરનાર	મસ્કરી=મજાક	હાંસી=મજાક; મસ્કરી
કાને=સાંભળવામાં	નિંદા=કોઈનું ભુલું	છાપ=અસર
આર=મમરડાની નીચે	ખોલવું તે	ચાહે=મનછે
લોહાની પાતળી સળી	મોઢું ઉતરી ગયેલું=	ચાલ=રીતબાત; વર્તણૂક
હોય છે તે	અંખવાએલો	કછએ=ટોટો;
	કસુર=ગુનો; વ્યક	દુયુંબું=અનીતિ

સવાલ—જયાનંદને જીવણરામ, ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જયાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યા ? **સાર**—(૧) વાજબી રીતે ચાલવું. (૨) ખરીવાતમાં કોઈની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.	સ્તાનમાં છે.)	ઠાર મારવું=જીવ લેવો
વિક્રમાજીત=જીતાય નહિ એવો વિક્રમ	છંદ=નહારી ટેવ	ધાવ=ધવરાવનાર બાઈ
અજીત=જીતાય નહિએવો	વ્યવસ્થા=ગોઠવણ	દાવો=દાક
મેવાડ=ઉદેપુર;(રજપુત-	પટાવતો=રાજના મુખ્ય સરદારો	રણવાસ=રાણીએને રહે-વાની જગા; જનાનખાનું

ચોખવા=કરવા	કલપાંત=ધાર્યું રડવું	રક્ષણ=સંભાળ
આળદ્યા=આળકને	કકળવું તે; રડારેળ	જીવ્યું=જિંદગી
મારી નાખવું તે	રાજબકત=વફાદાર	સાર્થક=સફળ
નિર્દોષ=ખીન યુનેગાર;	પોતાના રાજ કે રાજનું	સ્વસ્વ=સંધળી માલમતા
અપરાધ વિનાનો	હંમેશાં રડું તાકે ને	સપુરત=સોંપણું
દયાબનક=દયા ઉપજાવે	કરે એવી	ચર્યાય=ફેલાય; પ્રસરે
એવા	કેસ=ગાઉ	પરિણામ=ફળ; છેવટ
હૃદય પીગળ્યું=દયા આવી	હમમ=વાળંદ; રાત	હૃદયળી=આખર કરી
ધાતકી=કુર; નિદેય	આસરો=મદદ; સહાયતા	પન્નુ=પાનું; એક જાતનું
વર્ણન=અ્યાન; હકીકત	બાળ=ખખર; પ-તો	રત્ન

સવાલ—વિકમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો ? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાર્યું ? ઉદેસીંગનો અચાવ કેવી રીતે થયો ? પન્નાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો ? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું ? સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ રર.	પર્યટ	મેાતને શરણે ગયા=મરી ગયા
કલાકો=ધણા બિલા,	નિશ્ચે=નક્કી; નિરધાર	આજીજી=કાલાવાલા
એબનિસ અને સંરધાન	અચવાના=ઉગારવાના	રાહ=વાટ; વાર
મળીને થએલો ગવર્ન-	ધરાદો=મનસુખો	શિર=માથું
રના તાબાનો ભાગ	નીમ્યો=નીમણુંક	એકલદોકલ=એકલો
સૈકો=સો વરસનો કાળ	યુક્તિ=તદબીર; કળા;	ચિંતા=પીકર; ધારતી
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર	હિકમત	છાતી ભરાઇ આવી=
ગફલત=ખેપરવા	સંખ્યા=ગણતરી	રડવું આવ્યું
અડક=પાણીમાં ઢંકાએલો	માન્ય રાખી=કબુલ કરી	

ઉત્તર=જવાબ	ખાઝી=વળગી	ધર્મ=દુરબ
કબુલ કર્યું=માન્યું	આચલ=હઠ; કાલાવાલા	અધુધર્મ=ભાષ તરીકેની
સંસાર માંડયો નથી=	છક=દિંગ; ચકિત	ફરજ
ઘેરી પરણ્યો નથી	હડસેલી મૂક્યો=ધકકો	સહીસલામત=સુખરૂપ
કોડ=હોંસ; ઉમંગ	મારી ફેંકી દીધી	ચોખના=ગોઠવણ
નિયમ=ઠરાવ	અધુ=ભાષ	

સવાલ—ગોવા ક્યાં છે ? ગોવામાં હાલ કેનું રાજ્ય છે ? પોર્ટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વડાણુ શાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપ્તાને શું ચોખના કરી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કેનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણુ શું ? એના ભાષને પડવાની રાજ શા માટે આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર—ભાષઓએ એક બીજા પર હેત રાખવું જોઈએ.

પાઠ ૨૩.	કલંક=એળ; અટ્ટે; ડાઘ	અઠમ; ગોઠળ આઠમ;
ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ	અનેક=એકથી વધારે;	કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ
શીખવાની નિશાળ	ધણા	અટ્ટેખાષ=ધર્ષા; વેર
ચિત્ર=છબી	ગંધો=ગુઠી વાતો	પંચ=કોઈપણ વાતનો
ઉપરના=ઉપલા	દિન પર દિન=દરરોજ	નિવેડો કરવાને પાંચ
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ	હઠિશામ=ખરોખરી	અથવા વધારે શખ્સની
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ	નકલ=ઉતારો; કોપી	મંડળી; લગાદ
તોણે=ખરોખરીમાં	ખળિએલ=મનમાં ખળ્યા	કળા=દુનનર; કસબ
અટ્ટેખા=ખીજનું સાઈ	કરે એવો	કલ્પ્યો=કલ્પના કીધી;
જોઈ ખજે એવો	વખોડવું=ખોડ કાઢવી	ધાર્યો
સમાન=ખરોખર; જેવો	વડાષ=મોટાષ; મન	ટાપુ=એટ
કાર્તિ=આખર; માન	જન્મખામી=શ્રાવણ વદ	ખાવા=હોકરી

કુંબઘ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫૫ આના [૨૧]

સાંખી=ખમી; સહન કરી	પીછી છુપી ન રહે=	માટે
શોભા=પ્રુખસુરતી	કામ બજાવ આવે	અભિપ્રાય=વિચાર; મત
શાંત થયું=નિરાંત વળી	ઠરાવ=નિશ્ચય	નિરાશ=નાકમેદ
હજા=હાલ; વલે	ચિત્રકાર=ચિતારો	વીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે;
રૂપરૂપ=હજુર	બેદરકારી=બેપરવા	જંખવાણો પડીને
પીછી=ચીતરવાની કલમ	ઉત્તેજન=પુષ્ટિ; મદદ	અદેખાઇનું મોં બાળો=
છુપી=છાની; ચુપ્ત	ઉત્તેજન દાખલ=ઉત્તેજન	અદેખાઇ ન કરો.

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું? એની હોશિયારી જોઇ કોણ અદેખાઇ કરતું અને કોણ તેની યરોઝરી કરવા પ્રયત્ન કરતું? ત્રિભુવનની આખરને કલંક લગાડવાને માટે કોણે શું યોજના કીધી? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખખર ચોઢેલી હતી? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહનાં ચિત્ર કાઢ્યાં? કોનું ચિત્ર સૌથી સાફ હતું? ઇનામ કોને મળ્યું? એ ઇનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે? પ્રાણજીવનને નિજાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો?

સાર—જે પોતાનું બહુ યાદતા હોય તેમણે હંમેશા હરિકાર્થ કરવી પણ અદેખાઇ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૪.	કુવાક્ય=નકારે વચન;	યાર=મિત્ર; ભાઇ
સુવાક્ય=સારું વચન;	નકારી વાણી	કુચાર=ખોલ
સારી વાણી	લાઘે=મજે; થાય	વિધ=દુનિયા; જગત
સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ	વિવેક=સલુકાઇ; ડહાપણ;	વખાણે=તારીફ કરે;
સદૈવ=હંમેશાં; નિત્ય	સારા નરસાનો વિચાર	સ્તુતિ કરે, માન આપે.
વાઘે=વધે; થાય	આણી=લાવી	

૨૨] હિંદુસ્તાનની સાઠ ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

કીર્તિ=આખર	અમૂલ્ય=કીમતી; જેની	ગોળી
જનો=માણસો	કિંમત ન થઇ શકે તે	છેદ=ધા; અખમ
પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે;	મૂલ=કિંમત	સૂઝે=માલમ પડે
ગરિમાઈમાં આવે;	લગાર=થોડી	રૂઝે=મટે; સારો થાય;
પડતી થાય	પળી=ચાંગળું	નવી ચામડી આવે
ચડે=મોટે દરજ્જે આવે;	રે=અરે	કોડી=મોટી ખરણી
સુખી થાય; ચડતી થાય	માનવી=માણસ	મટે=સારી થાય
વટે=થી; થકી	વેણુ=શબ્દ; બોલ	તોપ તણો=તોપનો
પ્રગ્ન=લોક; રૈયત	વેણુ મૂક્યું=શબ્દ બોલ્યો	હડકો=અવાજો
પાળે=પોષે	ગળાય=ગળી જવાય	હવા વિષે=હવામાં
ધૂડ=ધુવડ	થૂક્યું=થૂકેલું	હડકો=સપાટાખંડ
ઉચારનું=બોલનું	વિમાસશો=પરતાશો;	તાણી=ખેંચી
બલી=સારી	દોલગીર થશે	વદો=બોલો
બલાઈ=બલમનસાઈ	હાણી=નુકસાન; ખરાબી;	વણુસે=ખગડે
પુરાઈ=નહારાપણું; વેર;	પાયમાલી; હાનિ	ભાર તોલ=માન; આખર;
દુસ્મનાવટ	છરા=ખંદુકમાં બરવાની	વકકર

પાઠ ૨૪ વિચારીને બોલવા વિષે

સમજુતી—સારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે: નહારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કળઝો થાય છે; માટે હે! બાઈ મનમાં જરા સજુકાઈ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારું વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આખર જાણે નહિ. પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે! બાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારી બોલો. (૨) જીઓ, લોકો પોતાને ઘેર પોપટ પાળે છે, પણ ધુવડ

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૨૩

પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિંતે સૂઇ શકતું નથી; એજ બોલતું કારણ બાળુ. માટે (૩) સારી જીભથી (સાઈ બોલીને) બાઇ બલમન-સાઈ મેળવ. નહારી જીભથી (નહાઈ બોલવાથી) લોકો નહાઈ બોલે છે. પક્ષી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો છોકરો હોય, કે રાણી હોય તોપણ લોકો નહાઈ બોલે છે. માટે (૪) સાઈ વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી દરે તેની થોડી કિંમત લેશે, પણ નહાઈ વાક્ય બોલવાથી કોઈ ચાંગળું પાણી પણ નહિ પાય; માટે (૫) અરે માણસ તું મોટેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે થુકેલું થુક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જે એવી વાણી દરે તો પરનાશો અને નુકસાન થશે. માટે (૬) છરાના ઘાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નહારા વાક્યનો ઘા કદી રૂઝાતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી) જેમ કાચની કોઠી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ. માટે (૭) સારો કે નહારો તોપનો અવાજ હવામાં સપાટાબંધ ચાલ્યો જતો હોય. તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકાય ! મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી. માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો તો કામ કદી પણ બગડે નહિ. દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ બાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે,

પાઠ ૨૫.

પરિણામ=છેવટ; ફળ
કેરી=ઘેન ચઢે એવો;
માદક
અસર=ફળ; પરિણામ

પ્રમાણ=માપ
તદ્દન=ખીલકુલ
અશક્ત=શક્તિ વગરનું;
કમજોર
વ્યસની=ટેવવાળો

મુશ્કેલ=અઘરું.
સુસ્તી=ખેંચેની; આળસ
રસ્તો=ઉપાય; ઇલાજ
વપરાશ=વાપર; ઉપયોગ
કસુખો=અરીણું પાણી

૨૪] ચોથી ચોપડીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

રિવાજ=ધારો	લગીની નળી	તંદુરસ્તી=સુખાકારી
સાતિ=ગત	ઉત્તમ=સૈથી સરસ; શ્રેષ્ઠ	અંધી=મના; મનાઈ
પ્રસંગોએ=વખતે	અંશ=ભાગ	ચોકા=પહેરો; તપાસ
જીરસો=જોમ; જોર	પાસ=અગર	ધજ્જરો=પરવાનો; પર-
હૃદય=સોહીની ટાંકી	અકાળ=કવખતે	વાનગી; કંટ્રાકટ
જ્ઞાનતંતુ=મગજને ખખર	સેવન=કામમાં લેવું તે	ધજ્જરદાર=ધજ્જરો
પહોંચાડનારા તાંતણા	સંભાળ=ખરદાસ	રાખનાર; કંટ્રાકટર
આંતરકુંડું=પેટના ડાબા	છૂટથી=મરણ મુજબ	બદી=દુરાચરણ; ખરાબ
છેડાથી તે ગાંડની કુદ્દી	ખલેલ=દરકત; અડચણ	ટેવ

સવાલ-અરીણુ એ કેવો પદાર્થ છે ? અરીણુ ખાવાથી શું શું નુકસાન થાય છે ? અસલના વખતમાં અરીણુ ખાવાની ટેવ કેવી રીતે પડતી હતી ? ધરડા માણસો શું સમજીને અરીણુ ખાય છે ? બાળાગોળી આવવાથી શું નુકસાન ? કયા વર્ગની સ્ત્રીઓ અરીણુનો ઉપયોગ કરે છે ? સ્ત્રીઓ બાળકને શા માટે અરીણુ ખવડાવે છે ? અરીણુથી થતું નુકસાન અટકાવવા માટે સરકારે કયા કયા ઉપાયો લીધા છે ? સાર—અરીણુ ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ.

પાઠ ૨૬.

સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ	બ્યાધ=વાધ	બોચી=ગરદન
ચએલો હોય તે	ચર્મ=ચામડું	એકાએક=એકાચિતો;
પ્રવાસે=મુસાફરીએ	બ્યાધચર્મ=વાધનું ચામડું	એકદમ
સંધ્યાકાળ=સાંજ	આરામ=વિસામો	ગરબડાટ=રોઅખકોર
નગર=શહેર	રાજવાડો=રાજ કુટુંબને	સ્વામીજી=મુરખખીજી
સરકારવાડો=રાજ કુટુંબને	રહેવાની જગા	મુકામ=વાસ
અને રહેવાની જગા	જ્ઞાન=સમજ; અકલ	પરંતુ=તોપણ
	માર્ગે=રસ્તે	ધમરકૃપાથી=પરમેશ્વરની

મહેરબાનીથી	અત્રે=અહીંઆ	આસન=પાથરાણું
સવાલ જવાબ=વાદવિવાદ	સ્થિર=કાયમ; અચળ	રાતવાસો=રાત માળવી તે
સંબંધ=આખત; વિષે	ભેદ=તફાવત; ફેર; ફરક	

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો? સરકારવાડાને શું સમજી મુકામ કીધો? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૭.	વાત વાંચનાર	કિદાસ થયા
નગરચર્યા=નગરના	કથા=કથિત સંબંધી	વતન=ગંગીર
લોકોમાં ચાલતી વાત	વારતા	હક=માલકી; દાવો
વેશ=પોશાક	કુલાયો=મગર થયો	દસ્તાવેજ=ખત; લખત
અચ્છે હો=સારા છો	વાણી=બોલવું	ગંગીર=ઈનામમાં મંગેલી
અખે=એ	રસ=લહેજત; સ્વાદ	જમીન
તેરા ચલે=તાઈ ચાલે	ઐતા=કથા સાંભળનારા	જપત=કપજ
માર ડાહીઓ=મારી	લોકો	અદેનવાજ=ગુલામ પર
નાખજો	આંસુ ધારા વહે છે=રહે છે	મહેરબાની કરનાર
પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો	ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ; આસ્થા-	તાંઆપતરા=તાંઅપત
બોધ કરનાર	વાળાં	પ્રસન્ન=ખુશ
ઉપદેશ=બોધ; શિખામણ	કોમળ=નાજીક	કાયમ કરી આપ્યું=
આપણુ=વ્યાખ્યાન	રીકા પડી ગયા=ઝાંખા	બદાલ રાખ્યું; મંજુર
પુરાણી=ધર્મ સંબંધી	પડયા; મોં ઉતરી ગયું;	કીધું; કબુલ રાખ્યું.

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું? રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઈએ? પુરાણી શાથી કુલાયો? પાછળથી પુરાણી રીકા કેમ પડ્યો? રાજાએ દેશાઈની ગંગીર શા માટે કબુલ રાખી?

સાર—રાજાઓએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઈએ.

પાઠ ૨૮.		
દુઃખ=આપદા; સંકટ	સતી=સદગુણી સ્ત્રી	સા'ય=મદદ
આણીએ=લાવીએ	સ્વામી=ધણી	અર્થ=કામ
ધટ=શરીરૂપી ધટો	હરી ગયો=છાની રીતે	સરશે=થશે
ધડીઆ=મનાવ્યાં	લછ ગયો.	ભીડ=સંકટ; આપદા
ટાળ્યાં=મટાડ્યાં	મસ્તક=માથાં	સમર્થાં=સંભાર્યાં
નવ ટંગે=મટે નહિ	છેદાછ=કપાછ	અંતરંગમી=મનની વાત
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર	લુટાણી=લુટાઈ	જાણુનાર; પરમેશ્વર
જડીયાં=વળગાડ્યાં	સનવાદીઓ=સયુ'	ભાવટ=દુઃખ; જંગળા;
ભમ્યાં=મટક્યાં; રખડ્યાં	બોલનરો	આપદા
ભોગવ્યાં=મુખાવ્યાં; ગાળ્યાં	નીચ=હલકા	ભૂવરે=પૃથ્વી ધારણુ
નિદ્રા=ઊંઢ	હરિને=પરમેશ્વરને	કરનારે; પરમેશ્વરે
	ભજ્ને=ભજન કરો	

પાઠ ૨૯. સુખદુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સમજુતી—સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, ધારણુ કે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોઈનું મટાડેલું મટતું નથી, કારણ કે ઈશ્વરે વળગાડેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાગ જેવો મરદ નથી, તે દમવંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી. કે જેઓ અર્ધે વસ્ત્રે જ્યાં અનાજ તે પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઈઓ કે જેને દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી તેમણે પશુ બાર વરસ વનવાસ વેઠ્યો, અને કોઈ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ, માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણુ લછ ગયો, તેથી સતી ધણું દુઃખ પામી, માટે (૪) રાવણુ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી; તે રાવણુના દશ માથાં કપાછ ગયાં તે બધી લંકા લુટાઈ ગઈ, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર

રાગ સત્યવાદી હતો અને તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મજૂરી કરી) એવાં તેને ઘણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે૦ (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ઘણી મદદ કરી હતી, તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે, એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો, તે મદદ કરશેજ; માટે૦ (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કરીશા ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ઘણીએ ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણ) તેઓની આપદા ટાળી હતી. માટે૦ (૮)

પાઠ ૨૯.

જિંદગી સુધી=મરતાંસુધી
સોદો=માલ
ભટકતો=રખડતો
ભાવ=કિંમત; મૂલ
રકઝક=તકરાર
મજલ=મુસાફરી
હેરાન=દુઃખી
ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે
અંદર=નદી કે દરીઆ
કિનારે આવેલું શહેર
કે જ્યાંથી ઘણો માલ
વહાણ વાટે આવજન
થતો હોય તે
રાન=જંગલ
પડપુછ=તપાસ
મફત=વગર પૈસે

ટંગાઇ=લટકાઇ

પાઠ ૩૦.

સોદાગર=વેપારી
લાગતુંજ=નરતજ
તાલ=દાવ; લાગ
ઝિલાતો=ખમાતો; વેદાનો
ગરાસીઓ=ઠનામી
જમીનવાળો રજપુત
કરગરીને=કાલાવાલા
કરીને; આજીજી કરીને
પછડાયા=અફળાયા
અતિશય=ઘણોજ
લોભે લક્ષણુ જન્ય=
લોભ કરવાથી સારા
ગુણ નાશ પામે
સરિતા=નદી
નીર=પાણી

સિંધુ=દરીઓ

સમાય=સમાવેશ થાય

પૂર્ણ=પુરું

નવ=નદિ

તૃપ્તિ=સંતોષ

તણી=ની; ઠટ્ટી વિભ-

કિતનો પ્રત્યય

આશ=આશા

અંતરમાં=મનમાં

જનમે=કેલાય; થાય

જગદીશે=જગતના

ઘણીએ; પરમેશ્વરે

કરુણા=મહેરબાની; મહેર

ધનું=લાયક

છતું=સીતકમાંનું

પાસનું=પાસેનું

ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજીતી—ધણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં સમાઈ જાય છે; તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસા મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી; તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે, તો તે દસ મળવાની આશા રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરબાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીધકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કોણુ ઝોળાખતુ હતું? લોભીઆએ ખીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કાઢ્યો? નાળિયેર માટે ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઓ ક્યાંથી મરી ગયો?

સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૧.

પ્રતાપરાણો=મેવાડનો

રાજા

અસલ=જીવની

રાજધાની=પાટનગર

તળેટી=પહાડના મૂળ

આગળની જગા

શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર

શરણે=તાબે

ખેદ=દીલગીરી; અફસોસ

કુળ=વંશ; ઝોલાદ

કન્યા=કુંવારી છોકરી

પણુ=આધા; નિયમ

પુરતાં=ઝોછએ તેટલાં

સાવન=સાહિત્ય

આરંભી=શરૂ કરી

પરાક્રમ=બહાદુરી

સેના=લશ્કર; ફોજ

તજવીજ=તપાસ

છુપે છુપે=છાને છાને

તૂટી પડતો=એકદમ

હલ્લો કરતો

ખૂટતાં=ઝોછાં થતાં

ગુફા=ખખોલ

ધારતી=પીકર; ખીક

ટળવળતા=ટળવળાટ

કરતા

ભાણું=જમવા માટે

પીરસેલી થાળી

ધીરજ=સખુરી; ક્ષાંતિ

દુઃખની અદર=દુઃખને

વખતે; દુઃખમાં

ગમસુસ=કુપી તપાસ

રાખનાર; આતમીદાર

કાઠ=ભપકો

ગળાવી=ભાયવી

દરજગ=ઝોલાદ

લદાણું=કંઈ વહેંચવું તે

ધન્ય=શાયાજી

અંચકાર=પુસ્તક બનાવ-

નાર

દોલત=પુંજ

સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ વ્યાના. [૨૯

ખાનદાન=ઉંચું કુળ	ખાતરી=ભરોસો	દેહ મૂક્યો=મરી ગયો
તંગી=તંગાસ; ખોટ	સોગન=કસમ [ત્યાર.	દેશદાઝ=દેશ લાગણી;
નિભાવ=ટકાવ	સ્વતંત્ર=છુટો;આપ અખ-	સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી બીના બની ? ઉદ્દેસીગ ક્યાં રહેતો હતો ? પ્રતાપે શું પણ લીધું ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ બીજે દેશ જવાને શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું ? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સતોષ થયો ? ભામશાને શા માટે શાખાશી ઘટે છે ?

સાર—(૧) પોતાના કુળની આગર સાચવતા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું (૨) સ્વદેશાભિમાન રાખવું.

પાઠ ઉર.	મુદત=વખત	કોશીશ=યતન; મહેનત
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે	કાળજી=ખત; ચેટક	વહેવાર=કામકાજ
વખતસર=વખત પ્રમાણે	ભંગ થાય=તૂટે	ઘતરાજી=ગુસ્સો; કરડી
ચઢતી=આગાહી	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે	નજર
આધાર=આશરો	બહાના=ઓઠા	અમૂલ્ય=ધણીજ કીમતી
ગોરાળો=ગરબ	મુસ્કેલી=અડચણ	વર્તવાની=ચાલવાની
પ્રયત્ન=બળ મહેનત	અણુગમતી=નાપસંદ	અગત્ય=મરૂર
આરંભવું=શરૂ કરવું	આપતો=નિષેધ	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા
ખસેજ=હરકત; અડચણ	કીમતી=અમૂલ્ય	ભણવાથી
ઠરાવેલા=નક્કી કરેલા	નિયમિતપણે=મુકરર	સસ્તાં=સોંપાં
અમુક=ચોડમ	કરેલા નિયમ પ્રમાણે	અસુર=મોડા
નડતર=અડચણ	આરામ=વિતામો	રાહ=પાટ

૩૦] ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

સવાલ—પોપણનો તથા ચઢતીનો આધાર શાના ઉપર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાયદા પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઈએ? આપણે નિશાણે મોડા જઈએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય ખરું? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર શાથી જાણવામાં આવી? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૩.	પંડે=પોતે	અટકાવ=આધ; દરકત
માણ=જીવન; પહેલાંનાં	તરણ=જીવન	દુર=રજા; પરવાનગી
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી ગયા	દાઝ=લાગણી; દયા	પંથ=ધર્મનો માર્ગ
સંતાન=છોકરાં	પરીક્ષા=તોલ, કસોટી	દેવસેક પાન્યા=ગુજરી ગયા
હયાત=જીવતાં	નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ	પ્રાર્થના=માગણી [પંથ
મમતી=પોતાની મરજી	ચલાવવાની કળા	સપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ;
પ્રમાણે ચાલનાર	સફર=મુસાફરી	પ્રસિદ્ધ=ખ્યાતીતા
પાઠશાળા=ઈચ્છુ જ્ઞાન	રક્ષણુ=રક્ષણ કરનાર	સલાહકારક=સલાહ
આપનારી શાળા	મરાદની=પુરુષને શોભે તેવી	આપનારજી

સવાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો? રાજમાતા અલેકઝાંડ્રને ઝોળાખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે? માણ શહેનશાહમાં કઈ કઈ ઉચી શક્તિઓ હતી? લશ્કરી સિપાઇના

ચોર્યાસી તાલુકાના ભૂગોળ શિક્ષક એ આના. [૩૧]

શા ધર્મ છે એ માણ શહેનશાહ શાથી જાણતા હતા ? મહારાજ એડવર્ડ શા તરીકે જગજહર છે ? મહારાણી વિક્ટોરિયા શા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે ?

સાર—આપણી પાસે ઘણી દોહત તથા જગીરો હોય તોપણ મોજમજા ને આજસમાં વખત ગુમાવો નહિ.

પાઠ ૩૪.

દોંગણો=ગરકો	કાયર=હેરાન	અવયવો=ભાગો
વરવો=એટોળ; કદરવો	મુખાષ્ટ=એવકુદ્રાષ્ટ	ચક્ષુ=સત્તા
દોષ=ગુનો; વાંધ; ખામી	હાંસી=મજાક	ખોડ ખાંપણ=એથ
શેખી=પતરાળ	અન્નાય=ગેરકન્સાદ	કૃતિ=કરેલું તે; કામ
ખોડ=ખાંપણ; ખામી	લંગડો=પગે ખોડવાળો	રચના=મનાવટ
આતુર=હોંસીલો	ખોડો=જેની આંખની	સંપૂર્ણ=પુરેપુરું
શિષ્યો=વિદ્યાર્થીઓ	કાકી ત્રાંસી હોય તે	રૂપ=રૂખાવ
પ્રશ્ન=સવાલ	મુગો=જેનાથી મોટે	કોરીશ=મહેનત
	બોલાય નહિ તે	

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિશે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મરકરી શા માટે ન કરવી તે સમજાવો. કઈ વાતમાં શરમાવું અને કઈ વાતમાં ન શરમાવું ?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઈ કોની મરકરી કરવી નહિ કારણ કે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૫.	મૂળ=અસલ	જવાબ આપે એવો;
વિનોદી=આનંદી.	હાજર જવાબી=તરતજ	હોશિયાર

વિનોદ=આનંદ

શુળી=ફાંસી

વિનંતી=અરબ

વિદાય કર્યા=પાછા કાઢ્યા

જહાંપનાહ=દુનિયાનું

રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ

નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીયા

ખડકી=ગોઠવી

ખં દેનવાન=મરીખ પર

મહેરઆની રાખનાર

એઅદખી=અવિવેક

સડ=ફિંગ; છક

સવાલ-અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાખખી હુકમ કરતો ? ખીરખલ તે હુકમ કેવી સુકિતથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કીધો ? શા કારણ ? ખીરખલ પાસે કોણ આવ્યા ? શુળી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કંઈ કંઈ ધાતુની શુળી જોઈ ? તે જોઈને પાદશાહે શું પ્રછયું ? ખીરખલે શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર-દરેક માણસે વખત વિચારી કામ કરવું.

પાઠ ઉફ.

કાનડી=કાનડાના રહે-
વાસીદક્ષિણી=દક્ષિણના રહે-
વાસીગુજરાતી=ગુજરાતના
રહેવાસીકાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-
વાડના રહેવાસીકચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના
રહેવાસીશીખા સુન્ની=મુસલમાની
ધર્મના પંથ

અહેરો=મોંનો સકકો;

શીકલ

પહેરવેશ=પોશાક

રિવાજ=ધારો

અનુસરતા=મળતા

વર્ણ=ખત

ચોટલી=શીખા

ગુલ્દા=લટીઆ

સાફ=આખું; બધું

ચોરણુ=પગે બેસતો ને

જાંઘે પહેળો લેંધો

કંમરે=કેડપર

બેટ=કેડથી પગ સુધી

લટકતું લુગડું વીટા-

ળવું તે

કમર=સાકડા પાયઆનો
લેંધોધાધરો=ફરતો ઘેરવાળો
ચણીઓઝોઢણુ=છોકરીને ઝોઢ-
વાનું લુગડુંલાજ માટે છં=માથાપર
ઝોઢેસો છેડો મોઢાપર
લાવે છે

સુરવાલ=પાટણનું

સદરો=કુંડક જાંઘેનું મોઢું
પહેરણુદરતી=વારસી લોક જિનની
વણીલી પાટી કંમર પર

ખાંધે છે તે; જનોઇ	મેકલવામાં આવે છે તે	ખાધ=હરકત; અડચણ
નાતખહાર=ખીજી નાતમાં	વિધવા=જેનો ધણી મરી	શખ=મુડદું; લાસ
હાથેવાળે=વરકન્યાના	ગયો તે સ્ત્રી; રાંડેલી	દખમું=મસ્તુ; પારસીના
હાથે હાથ મેળવીને	હલકી વણી=નીચ જાતિ	મુડદા મૂકવાનો કુવો
ખાંડું=કન્યાને માંડવે	(કાળી, દુબળા વગેરે)	ખોલી=ભાષા
વરરાજ ન જતાં બે	છૂટ=રજા	રોટી=રોટલી
ધારવાળી તરવાર	માટી=માંસ	ખજે હોળિજે=રોટલી

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકોની છે ? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય ? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણ જાત ઓળખવાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતનાં બેરાં ઓળખવાની નિશાની આપો. ખોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા ખોલી જુદી હોય છે.

ખાંડ ૩૭.	આવકાર=આદરમાન	શક્તિ મળે છે તે
વિશ્વામિત્ર=ગાંધીરાજાના	વાનીનું=વસ્તુનું	રાજખળ=રાજ વડે જે
પુત્ર; સસત્રપિમાંના એક	કામધેનુ=કંઠેલી વસ્તુ	શક્તિ મળે છે તે
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ	આપનાર ગાય	વિસાત=ગણતરી
જાણીતા=જાહેર; નામીયા	માગણી=માગું	પદવી=ઓદી
કુળગુરુ=રાજગોત્ર,	ખળાત્કારે=જેર જીલમથી	રાજપાટ=રાજગાલી
પુરોહિત	અગણિત=અણખ	ભારે તપ=મોટું તપ
મૃગયા=શિકાર	વીર=યોદ્ધા	ભૂલથાપ=ભુલાવો
આશ્રમ=મઠ	તપોખળ=તપ વડે જે	ભંગ=નાશ

અહાર્ષિ=અહાર્ષુ ઋષિ	નિર્મળ=ચોકખુ	ગણાય છે. અણિમા,
થયો હોય તે	સિદ્ધિ=મેળવવી મુશ્કેલ	મદિમા, ગરિમા, લક્ષિમા
રાજર્ષિ=રામએ માન્ય	એવી વસ્તુ કે શક્તિ	પ્રાપ્તિ પ્રાકાશ,
કરેલા ઋષિ	(એ આઠ પ્રકારની	ઇશિત્વ, વશિત્વ.)

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ?
વિશ્વામિત્રને કઇ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઇ અને શા ઉપરથી ?
વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—(૧) ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.
(૨) જેનામાં કોષ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૮.

અસેડવા=દૂર કરવા	પશ્ચિમમાં એક દેશ છે	એશક=નકડા
વિદ્ધ=હરકત; અડચણ	ઈજનેર=આંધકામ	સીધી=દુખસી નામે એક
કામ હાથ પર લે=કામની	અણનાર	ખતના લોક
શરઆત કરે	સંયોગિભૂમિ=એ મોટા	તોડ=નિકાલ; ફેંસલો
કાયર=નાહિંમતવાન	જમીનના ભાગને	ફેડયાં=દૂર કીધાં
અમર=મરે નહિ એવું;	સાંધનારો જમીનનો	તરીકે=ગણીને; માનીને
પરવા=દરકાર; [કાયમ	સાંકડો ભાગ	અગર=અથવા; કે
આગ્રહ=મંડયા રહેવું તે;	પાધરાં=સીધાં	ગુલામગીરી=ગુલામ
ફરી ફરીને ફરવું તે	નહેર=નજીમાંથી પાણી	કરવાનો રિવાજ
હાર મારીશ=જીવતો	લઇ જવા ખોદેલી ખાડી	સફળ થયો=પાર પડ્યો
મારીશ	છાતી=હિંમત	એક સામટા=એકદમ
ફાન્સ=યુરોપખંડની	મહાભારત=ધણું કઠણ	ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
	પ્યાલ=વિચાર	ચાકર

સવાલ—આયલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? કયા કયા

માણસો હિંમતવાન થઇ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યાં ? તેમને શું શું હરકતો નહીં ? ગુલામ વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સૂનમાં બંધ થઇ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ, ને હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ૩૬.

પટરાણી=રાજની મુખ્ય

રાણી

કાં=કેમ

પરોવાયું=લાગ્યું

ચાતક ચતરા=એક

જાતનાં પક્ષી

પ્રતિદિન=દર મેશાં; નિત્ય

ખર=ગંધેડો

ધ્રુવડ=એક જાતનું પક્ષી;

ઘૂડ (એનાથી દિવસે

દેખાતું નથી.)

નિજ=પોતાનો

વાસ=રહેઠાણ; મુકામ

નિજવાસ=પોતાનો

મુકામ

હરાયો=હરામનો;

પારકો

વતન=મગીર

જાતન=રક્ષણ

વિસ્તારી=સંખ્યાવી

ગુંજામાં=મજવામાં

દી=દિવસ

ભે=ખીક; ભય

આકળા=ગાભરા

શેતરજ=મુદ્દિઅળની

રમત

દીનોનાથ=ગરીબનો

ધણી; પરમેશ્વર

પટ=કકડો; દાવ; ખેલ

લહાવો=ઓરીસો

શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી

પડશે તેવા દેવાશે=જેવું

હુ:ખ પડશે તેવો તેનો

ઇલાજ થશે

જીલ્લ=ચુલ્લ; લગાઇ

હક=જીલ્લ; અડાઇ

દાવો=હક; માલકી

રણવાસ=જનાનખાતું

રણસંગ્રામ=લડાઇનું

મેદાન

સિંહણ=સિંહની માદા

પાણી=બગ; જોર

ખાણુ=તીર

ચોટ=દાવ; નિશાન

ભાગ્યે=જવલ્લે; કવચિત

કાચી=ઓછી; થોડી

ખીલાને જોરેજ=ધણીની

દંડથી

પક્ષોટાવું=મહાવરો થવો

વિઘા=હુલ્લર; કળા

ખાળો=અટકાવ

હારે=સાથે

જશ=કીર્તિ; આખર

કાળજી ફાડશે=પેટમાં

પારકો પાડશે

શમી=મટી; દૂર થઇ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા ? કેને ચિંતા હોય અને કેને ન હોય એ વિષે ગાદા કવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા ?

સાર—(૧) ધણીઆણીએ ધણીના હુકમને તાળે થવું. (૨) સ્વદેશ પર પ્રેમ રાખવો.

પાઠ ૪૦.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ	શુષ્ક=સુકું; સ્નેહ વગરનું	વડો=ખરો; સાચો
સ્વદેશ પ્રતિ=પોતાના	હૈયું=મન	ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
દેશપર પ્રેમ	વજ્ર=કઠણ પથ્થર	પાળે=પોષે
બલી=રસાળ; ફળદ્રુપ	લેવુંદેવું=લેણદેણ	કલ્યાણમાં=બલામાં;
ભાર્તભૂમિ=ભરત રાજ્યનો	કદાપિ=કદાચ	સારામાં
મુલક; ભરતખંડ;	લક્ષ્મીવાળો=ધનવાન;	લેખે=ગણે; માને
આર્યાવૃત્ત; હિંદુસ્તાન	તવંગર; પૈસાદાર	પુરાપ્રેમથી=ખરા હૈતથી
વિષે=માં	વડો=મોટો	પેખે=જુએ; યોગ્યે
જેહ=જે	વૈભવી=વૈભવવાળો	વિદ્વતા=પંડિતાઈ;
કે'તો=કહેતો	રાજવી=રાજા	વિદ્વાનપણું
બસો=સારો	રૂપાળો=ખૂબસૂરત;	વાપરી=ખરચી
ભોમ=ભૂમિ; જમીન	દેખાવડો	દેશ દાએ=દેશની
પ્રાણ=જીવ	તયાપિ=તોપણ	લાગણીને માટે
મુજી=બાન વગરનો	વિવેકી=ખરૂં ખોટું	લોક લાજે=લોકની
ભૂમિ=પૃથ્વી	સમજનાર	શરમથી
ભારે=ઓગ્ગરૂપ	વખાણે=તારીફ કરે	સ્વદેશાભિમાન=પોતાના
દાઝ=લાગણી; દયા	કાગ=કાગડા	દેશનું અભિમાન ધરીને
	પ્રમાણે=પેઠે	કરેલાં
	સ્વદેશી=પોતાના દેશનો	વચા=ફાકટ

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ઠાઠા આના [૩૭]

જન્મ=જિંદગી; જીવતર	કાળ=વખત	હર્ષનાં=હરખનાં;
ખોયો=ગુમાઓ	ગાળી=ગુમાવી	આનંદનાં
કમાણી=સાર્થક; પેદાશ	સ્વદેશે=પોતાને વતને	આંસુ=આંખમાંથી પડતાં
વિદેશે=પરદેશે	વિયોગી=છુટા પડેલાં	પાણી
વસીને=રહીને	ભેટી=મળી	ના'વે=આવે નહિ

➡ પાઠ ૪૦ પોતાના દેશ પર પ્રેમ. ⬅

સારા ભરતખંડમાં હંમેશાં રહેતો હોય તેમાં કોણ બિચારો હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે, મારી ભૂમિ સારી છે, એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે” એમ નહિ કહેતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે) (૧) કયો અકકલ વગરનો પૃથ્વીને ખારે મારતો હશે ? તો કે જેને દેશની લાગણી જરા પણ નથી, જેનું મન હંમેશાં સુકું ને કઠણ પથર જેવું હોય છે, અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ લેવું દેવું નથી, એવો માણસ. (૨) કદાપિ તે ધણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજ કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ. તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૪) જે દેશીના દુઃખ મટાડે, હળરો માણસોનું હંમેશાં પોષણ કરે, વળી લોકોના લાભમાં પોતાનો લાભ ગણે, તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો. કહો કે તેને ખરા હૈતથી કોણ નહિ જુએ ! (મતલબ કે ‘બધાજ જુએ’) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિધાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઈ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશભિમાનનાં કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ધણે વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને

૩૮] [હિંદુસ્તાનની સાંઠ ભૂગોળની પ્રત્યેકોત્તરમાળા ૪ આના.

દેશ જય અને છુટાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતરી મળે તે વખતે કહેા કે કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે? (મતલબ કે બધાનેજ આવે)

પાઠ ૪૧.	ઉચ્ચે ઊડવાના સાંચા=	પ્રતિબિંધ=કાય કે
છાંટાએ=જરાપણ	બલુન	પાણીમાં દેખાતી
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર	વીત્યા=ગયા	સામી છખી
હજુરી=પાસે રહેનાર	આટુરતા=છંતેજરી	જગીર=કામના બદલામાં
નોકર	હોજ=પાણીની મોટી ટાંકી	મજેલી જમીન

સવાલ—અકકલખાજખાંમાં અકકલ કેકલી હતી? એની અકકલની વાત કહેા.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાખાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૨.	પયારી=ખિજાનું	છાતીવાળા=હિંમતવાન
મધરાત=વચલી રાત;	રંધાઈ=ચુંગળાઈ	અણીશુદ્ધ=વગર ઈંજાએ;
રાતના ખાર વાગતાનો વખત	તાજે વા=ચોડખી હવા	સહીસલામત
ફેરણી=ચોડી; ફેરી; રોન	જગૃતિ=જાન; શુદ્ધિ	જોખમ=સંકટ
ધાંટા=ખૂમ	લાગ=દાવ; વગ	સૂંઢ=કપડાની નળી
ફડાફડ=ફડફડ	વાડાની ભીંત=વડો	આંકડી=એચીને પાડ-
બંઆવાળા=બંઓ રાખ-	પાધરોજ=તરતજ	વાનું ઓળર
નીસરણી=સીડી [નાર	હડસેલો=ધકકો	ગોટાળો=ગરબડ
માંડીને=ગોઠવીને	ધૂજતાં=થરથરતાં	ઝોલવાઈ=ખુઝાઈ
	ફેરા=આંટા	

સવાલ—રાત્રે સિપાઈઓ કેમ ફરતા હતા? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું? સુધારના બાઈબધે કેટલા માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા?

ચોથા ઘોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૩૯

સાર—મિત્રને આકૃતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૩.	આખેહુથ=મૂળને પુરે-	મિનારા=પુરજ
મૃગજળ=ઝાંઝવાતું પાણી;	પુરો મળતો	ધુમટ=અર્ધગોળ શિખર
ખરું પાણી નહિ પણ	બર ઉનાળામાં=ફાગણ	વાળું ઢાંકણ. (એનો
હવાના તપવાથી	ચૈત્રમાં	દેખાવ ઉધારેલી છત્રીના
દેખાતું પાણી	ભાસ=દેખાવ	ઉપલા ભાગ જેવો
કરડા=સખત	ખારાઘોડા=એ વીરમ-	હોય છે)
પાધર=સપાટ	ગામ પાસે ગામ છે.	બોમીએ=રસ્તો ખતાવ-
પ્રદેશ=મોટો દેશ	(અહીં વરાગડું મીડું	નાર; ગણીતો
વિચિત્ર=તરેહવાર	પાકે છે)	ચકિત=સ્તબ્ધ; દિંગ
દેખાવ=ભાસ	માહીતગાર=ગણીતા	પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શું? તેથી લોકો કેમ ભુલાય છે? કયા લોકો મૃગજળને ઝોળખી શકે છે? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવ દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ કયાં કયાં દેખાય છે, ને ક્યારે દેખાય છે?

સાર—મૃગજળ એ ખરેખરું પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં દેખાતું પાણી છે. આ દુનિયા મૃગજળ જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે, તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૪.	સૂઝી આવ્યો=માલમ	ઝાળ=ગુસ્સો; ક્રોધ; રીસ
મહિમા=મોટાઇ	પડ્યો	લાલચોળ=રાતા
ગુફ=ખખોલ	આંતર્યો=ઘેર્યો.	નાભાયક=અદમાસ
કોહલું=ફાટી ખાનારું	માથાથી પગ સુધી=	અમધડી=હમણાં ને
જાનવર	ધણીજ	હમણાં

૪૦] ચાથી ચાપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

કુઠ=નાનો કુવો	ધોસ=સામો અવાજ	નથી; નબળું પડે છે;
ડોકાઈ=ડોકું	બાથ બીડવી=સામા થવું	ઉતરતું છે.
ગર્જના=ગડગડાટ	પાણી ભરે છે=હિમાખમાં	

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો? બધા પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો? કોહલાએ શું યુક્તિ વાપરી? **સાર**—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૫.	ધાર કોદાળી જેવી	સુધરામ ખાતું=
નળ=લોહા કે ચિનાઈ	તે બીજી શંકવાકારની	મ્યુનિસિપાલિટિ
માટીનાં ભુંગળા	હોય છે)	જંગી=ધણી મોટી
જન્મારામાં=જિંદગીમાં	છીણી=ધાતુ કાપવાનું	સગવડ=જોગવાઈ
ઠેર ઠેર=કેકાણે કેકાણે	ઓગર	વરાળયંત્ર=વરાળથી
ટાંકી=હોજ	પેચ=આંટો	ચાલતો સંચો
જવદેજ=માગેજ	સકાવો=કોક; ચકલી	જોડાણ=સંધાણ
તીકમ=જમીન ખોદવાનું	ટાટી=ખેલી	આગ=લાહે
ઓગર; (એની એક	હડહડ=ધડધડ	બોધ=માન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે? ટાંકી ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ શું? **સાર**—પાણી વગરે પ્રવાહી પદાર્થ જોટલી ઉંચાઈએથી આવે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. પ્રવાહી પદાર્થોમાં સરખી સપાટીએ રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૬.	આરોગ્યતા	બિમારી=રોગ; વ્યાધિ
તંદુરસ્તી=સુખાકારી;	સખળ=મજબુત	મરડો=પેટમાં દુઃખીને

ઝાડો થવાનો રોગ	લાગણી=દાઝ; દયા	પડતું આંધેલું હોય તે
સંધરણી=વારેવારે ઝાડા થવાનો રોગ	ચાંપતા=તરત; લાગલા	ગંદકી=ગોબવાડ
અભાવ=અરચી; અપ્રીતિ	કાસળ=મૂળ; જડ	મરી=ઉતરી
મધુર મધુર=જરા જરા	ભર=ગીચ; ધણી	જંતુ=ઝીણું જીવડાં
શોખ=ધંધા	ઉકરડા=છાણ મૂલ વગેરે	રોગી=રોગવાળાં
ખુલાસો=સંમાધાન	કોહવડાવવાની જગા	કોઢ=ઢોર આંધવાની જગા
ખાટલે પડેલા=માંદા;	જાજર=સંડાસ	વિદાય થયા=ગયા
ખિમાર	ચાળું=મચાળું; કુવાના	
	ઉપર છોખે ઢાળ	

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી ? ગામમાં લોકો કયા કયા રોગથી પિડાતા હતા ? સાહેબે એ શાથી જાણ્યું ? રોગના મૂળનું કારણ શું હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કદ કદ રીત છે ? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બલામણ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ, હોય તો તે દાખલો આપી સમજાવો.

સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધારતી રહેતી નથી. માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.	કપટે=દગાથી	વશેક=ધણાજ; વધારે
બાઈ=દોડી	ખસે=ફૂર જાય	વસમો=કપરો; કઠણ
બાબે=હેતથી	સામગ્રી=સામાન	ઠામ=જગી
બાત=બાઈ	હસે=મરકરી કરે	છાજ=છત
સાથ=સંધાત; ટોળું	ઉતરવા=રહેવા	વળી=સાકટી

ભીત્યો=ભીત	મરડે=મચડે	પેઢીનું=વંશનું
દોદશ=બંને બાજુ	મંડપમાં=માંડવામાં	ન બાપા=બાપ વગરના
જુઆ=ડાંસ	ચગ=મંજરા; કાંસા જોડ	બલાં=સારાં
હુઆ=થયા	લટકે=ટિંગાય	કઠણુ=સખત
હસણી=મનક ખોરી	પટકે=પિછોડીએ	કઠણુબોલ=મેણાંના બોલ
નાત્ય=નાત [માનનારો]	કાષ્ટ=લાકડું	મચ્છર=અહંકાર; તોર;
વૈષ્ણવ=વિષ્ણુ ધર્મ	ભારો=જુડો	ઝેર
દર્શન=ભાવથી જોવું તે	મામેરાનો=મોસાળાનો	પુંઠળથી=પાછળથી
ખોહએ=દૂર કરીએ	ઉધારો=માફી; મળ્યા	બડબડો=અબડો
સુંદરી=જુવાન સ્ત્રી	તુળસીદળ=તુળસીનાં પાં	લખેશરી=લાખ
મન વિના=કમનથી	પુંકશે=વગાડશે [ડાં	રૂપીઆનો ધણી
નમે=નમસ્કાર કરે	પુરં=ખરોખર	શે=શું
દીઠાં=જોયાં	કૌતક=મસ્કરી; ગમત	રાંક=ગરીબ
હરિ=પરમેશ્વર	ટોળ=મનક	પિતા=બાપ
પુટડો=દેખાવડો	ઉતાવળી=ઝડપથી	મુજ=મારે
તુઠડો=પ્રસન્ન; ખૂશ	મરમે=ભેડમાં	મેર=મેરૂ પર્વત
ભાંગ્યું=દૂર થયું	લગ્નવ્યું=એળ લગાડી	જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૭ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

સમજુતી—નરસિંહ મહેતો આવ્યા સાંભળી, શ્રીરંગ મહેતા દોડતા આવ્યા ને બંને વેવાઈ હોંસથી બેટયા. જમાઈ અને જમાઈનો ભાઈ પણ મળ્યા. બધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા છળભેદથી બેઠીને પાછા દૂર જતા રહે અને એનો સામાન જોઈ જોઈને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે એક ઘર આપ્યું. તેમાં ચાંચડ, મચ્છર ધણીજ હતા. (૨) તે ઘરની જમીન ઉંચી ને કઠણ હતી, ને

છાપરાપર નળીઆં નહોતા; તે ધરની છાજ કોહેલી ને સાકટીઓ જુની હતી, અને ભોંતો બંને બાજુએ એવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો, ત્યાં ઘણા માંકડ ને જુઆ હતા. વેવાઈ ઉતારો આપી ગયા પછી મળકખોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી એના દર્શન કરીએ તો પાપ જતા રહે અને પાવન થઈએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે તમે આવ્યા તે સારું થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે ! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે. મશ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું, એમ કહીને મોટું મયડે છે. (૭) મહેતાના બળદ જુઓ તેના પર ઘણી બગાઇઓ છે મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન કરશે તેથી નાગરની નાતમાં શોભા વધશે. (૮) આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પીછોડીએ તાલની જોડ બાંધી છે. આ તુળસીના લાકડાનો બારો (તુળસીની માળા) છે. કહો હવે મોસાળામાં શું બામી છે ! (૯) છાપડીમાં તુળસીનાં પાંદડાં મૂકશે, ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પુરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે છે અને મશ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય. બાપા મોસાળું લાંબને આવ્યા તે વાત કુંવર બાપએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી, કે નજીક બરમમાં બોલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાંસી કરવા આવ્યો ! (૧૨) બાપદાદાની સાત પેઢીને એવ લગાડી, સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું ? શું એકલા મળવા જાઓ છો ! એવાં બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સારું ! (૧૩) આવો મહેશ્વરનો

ખોલ સાંભળીને કુંવરઆઇ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણુંદ
એટલો અદકાર શા માટે રાખો છો ? હે બેન ! પાછળથી શું બન્યું
છો ! (૧૪) જેનો આપ પૈસાવાળો દશે તેની દીકરીને ધણો લાભ
થશે, કાંઈનો આપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો ? (૧૫)
ગરીબ આપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોનાના મેર પર્વત
બરાબર છે. તમારી મરજી આવે તેમ બોલો, પણ મારે તો એ આપ
જીવતો રહો, મતલબ કે એ આપ ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૮.

વર્તાણુક=આલચલગત	મીઠું મરચું ભભરાવીને=	અસર=લાગણી
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપ-	વાત વધારીને	ટટાર થયા=અસલ
રીની જગા; અધ્યક્ષપણું	સુગંધ=સારીવાસ; ખુશબો	સ્થિતિમાં આવ્યા
હજુર=આગળ	દુર્ગંધ=નકારી વાસ	નિરોગી=રોગ વગરનું;
રજુ=મોજુદ; હાજર	ઘોર=બિહામણી	તંદુરસ્ત
પરવડતી=ફાવતી	ગાંડપણુ=ગાંડાપણું	જાતમહેનત=શરીરની
તરદી=મહેનત	પોપણુ=ગુજરાત	મહેનત
વૈતર=સખત મજુરી	નબીએ=ટકીએ	નિભાવ=ગુજારો
	આવેશ=ક્રોધ; ગુસ્સો	

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું
કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ
કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કરી દે તો શું પરિણામ
આવ્યું ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી
સમજાવો (જુઓ પાઠ ૬૦)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૯.

દેલવાડા=દેવળવાડા;	આણુ પર્વત ઉપરનાં	શ્રાવક=જૈન ધર્મ માનનાર
	દહેરાનો ભાગ	પ્રેમ=આરથા; શ્રદ્ધા

કુંભારીઆ=એ આરાસુર	મર; એક જાતનો	જેઠાણી=જેઠની વહુ;
પર્વત ઉપર છે.	ચળકતો પથર	વરના મોટાભાઈની વહુ.
પાલિતાણા=કાઠિઆવાડ-	અણુહીલવાડ=પાટણ;	ધ્યાન ખેંચે=મોહ પમાડે;
માં શેત્રુંજી કુંમર પાસે	(સરસ્વતી નદીને કાંઠે	અજાયબ કરે
શહેર છે.	રાજધાનીનું શહેર હતું;	દેરાસર=દહેરં
ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં	એ વનરાજ આવાડએ	ગભારો=દેવળના જે
મોટો પર્વત છે.	છ. સ. ૭૪૬ માં	ધ્રુમટવાળા ભાગમાં
રાણકપુર=એ રજપુત-	અણુહીલ ભરવાડના	મૂર્તિ હોય છે તે
સ્તાનમાં છે.	નામથી વસાવ્યું હતું.)	સમા મંડપ=દહેરા
રણિઆમણાં=શોભિતાં	શિખર=ટોચ	માંહેલો આગલો
પરધર્મ=ખ્રીસ્તે ધર્મ	આદિનાથ=જૈન ધર્મ	વિશાળ ભાગ
બાંધણી=બાંધકામ	સ્થાપનાર પહેલા તીર્થંકર	બારીક=ઝીણાં
નકશી=કોતરકામ;	કાબેલ=હોશિયાર	ખીચુ=છાપ
કોતરણી	દહાડાને અંતે=સાંજે	નજર ઠરી મન્ય=જોયા
સુગમ=સહેલું; સુતરં	કોતરણી=કોતરકામ;	કરે
માઇલ=પોણો ગાઉ	નકશી	વિસ્મય=અજાયબ;
વાહનો=ગાડી, ઘોડા વગેરે	રોજ=એક દિવસનો પગાર	નવાઈ
બેસવાનાં સાધનો	નેમિનાથ=જૈન ધર્મના	નિર્જીવ=જીવ વગરની
છાવણી=લશ્કરને રહેવાની	રર મા તીર્થંકર	પ્રવીણ=હોશિયાર
જગા	શોભા=પ્રગ્લુસુરતી	ગુજરાતના
રમણીય=સુંદર	પાર વિનાની=અપરંપાર;	હતિહાસની
દેવળવાડા=દેવળનો જથ્થો	છણીજ.	બાર્તાફી રસિક
આરમ્પહાણુ=સંગેમર.	દેરાણી=દીયરની વહુ	પ્રજ્ઞોત્તરમાળા.

૪૬] સુરત જિજ્ઞાસુ “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—કયા લોકોની પોતાના ધર્મ પર આસ્થા ધણી હોય છે ?
કયા લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખર્ચે છે ? જૈન લોકોના જેવા
લાયક દહેરાં કયાં છે ? આપુ જવું હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણકપુર
કયાં છે ? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઝોળખાવો. એમણે કયાં
દહેરાં ખાધ્યાં ? સરસ દહેરાં કયાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ?
કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? જેઓએ એ દહેરાં જેવાં છે
તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય છે ?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.

નિદ્રામહી=ઊંઘમાં	દિનરાત=દહાડો રાત	અનેક=ધણાંજ
તન=શરીર	આરામ=વિશ્રાંતિ;વિસામો	કાપે=ફૂર કરે; મટાડે
ભાન=શુદ્ધ; સમજ	અમથી=મહેનતથી	સૃષ્ટ્યાં=પનાવ્યાં
પુરણ=પુરેપુરું	સુખ દીએ=સુખ આપે	પાવક=ગરમી; અગ્નિ
સમયે=વખતે	ભર=ખૂબ	દશે=દશરે
પ્રથમે=પહેલાં	નિંદ=ઊંઘ	સત્તા=હકુમત
રમરું=ચાદ કરું	આણી=લાવી	સદિવ=હંમેશાં; સદા
કાર્યો=કામો	મેધમંડળ=વાદળાં	થાપી=મેસાડી
પાલન=પોષણ	નિયમિત=નિયમ પ્રમાણે	સુખુદ્ધિ=સારી અકાલ
કાળ=મઠે; વાસ્તે	વૃષ્ટિ=વરસાદ	નીતિપંથ=નીતિનો રસ્તો
રચના=પનાવટ; ગોઠવણ	સંતોષ=તૃપ્તિ	ભુલાવતા=વીસરાવતા
તેજસ્વી=પ્રકાશીત	સૃષ્ટિ=દુનિયા	સંશય=શક
શશી=ચંદ્ર	પૃથ્વી=જમીન	મુજ=મારા
તિમિર=અંધારું; અંધકાર	ધન=પૈસો	સદ્ભક્તિ=ખરી ભક્તિ
મગને=આકાશમાં	કઠિન=કપરાં; અધરા	ચરણે=પગમાં
	કષ્ટ=દુઃખ	હરું=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૫૦ ઇશ્વર પ્રાર્થના.

સમજીતી—જ્યારે ઊંઘમાં શરીરનું ભાન નહોતું, ત્યારે જીવો કે જોણે પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહેારમાં પહેલો યાદ કરે, પછી દહાડાનાં ઝાંઝાં કામે કરે. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે. જીવને માટે જગતની બનાવટ જણાય છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) એ આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારું મટાડે છે, ત્યાં તેને આરામ ખીલકુલ નથી, દહાડાની ધણી મહેનતથી પ્રાણી ચાક્યો ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી ઊંઘ આણી. (૩) જે વાદળો વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સતોપથી આનંદમાં ફુલાય છે. જમીનવડે ધન અને વનસ્પતિવડે અનાજ આપે છે. તે જીવોના ધણાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં બનાવ્યાં છે ! એ ત્રણે જીવોનું હંમેશનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે. વળી એ ત્રણે માણસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે ! (૫) અહો પરમેશ્વર તેં માણસને મન ને અક્ષલ આપીને ઝાંઝા જીવોપર માણસની ધણી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સાફ પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને બજે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માગું છું કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને ભુલાવામાં નાખનાર ઝાંઝા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ છે, એમ સમજીને હું ઝાંઝા કામ કરું, અને સદ્બક્તિથી પરમેશ્વરના ચરણમાં ઠરું, મતલબ કે સાચી ભક્તિ કરી મોક્ષ પામું.

પાઠ ૫૧.	વર; શૂરવીર	દુઃખ કાપનાર
પરાક્રમી=સમર્થ; જોરા-	પરદુઃખભંજન=પારકાનું	શોખીન=આનંદ લેનાર

૪૮] ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

ઉદાર દીલનો=મોટા	સાખીત=નહકી; પુરવાર	ડાંગ=મડી મજબુત
મનનો	પ્રપંચ=તરકટ; દગો	લાકડી
શ્લોક=છંદ; બે કે ચાર	વેશ=દેખાવ; પહેરવેશ	ઉગામી=ઉથામી
લીટીની સંસ્કૃત કવિતા	શિરામણુ=નાસ્તો	પાહે=પાસે
સ્મરણુશક્તિ=યાદદાસ્તી	હાસ=ચાકીને વિશ્રાંતિ	નીયા=ઈન્સાફ
કમાણી=પેદાસ; મળતર	લેવી વખત બોલાય	ફાંદી=ફાંસી; શુળી
મતલબ=સાર	છે તે	હાનિ=ખમાડ; તુકસાન
વડવા=ખાપદાદા	રાજવહીવટ=રાજકારભાર	હાચેહાચું=ખરેખરં
ઉછીનું=થોડી મુદત માટે	વૈદકશાસ્ત્ર=વૈદ બનાવવાનું	કારે=કયારે
ધીરેલું	પુસ્તક; રોગ પારખવા,	અમૃત=જેથી ઘડપણુ ને
પુરાવો=સાખીલી	તેનું ઓસડ કરવા	મોત ન આવે એવો
બનાવટી=ખોટો	વગેરે સંબંધી જે	પીવાનો પદાર્થ
સ્તબ્ધ=દિંગ; ચક્રિત	વિધા તે	

સવાલ—બોજ રાજ કયાં વંશના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો ? બોજરાજ શાને માટે પ્રખ્યાત થઈ ગયો ? બોજરાજ વિષે શું કહેવામાં આવે છે ? એની સભાના પંડિતોએ શો પ્રપંચ કર્યો ? એ પંડિતોના માથાનો કાણુ મળ્યો ? તેણે શું કાઢ્યું ? રાજએ તેને કેટલું ઈનામ આપ્યું ? બોજરાજ નગર-ચર્ચા જેવા કેમ નીકળતો હતો ? બોજરાજ શાથી ખૂશ થયા ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું. (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ પર.	પુરણી=પુરાણ	નર્ચા=નિરાગી; રોગ
તાણુ=તંગાસ	કારીગર=કારીગરી કરનાર	વચરના
મિનાશ=બેજ	ધમણુ=વા પુકવાનો સંચો	પહેલું સુખ તે જાહે

નર્મી=પહેલું સુખ તે	ખનીજ=ખાણમાંથી	ઠહેવાય છે)
ગતે તંદુરસ્ત	ખોદી ઠાઠેલો	ખખનો=મંડાર
વાઢકાપનું=નસ્તરનું	(જે પદાર્થ બોંયમાંથી	સદગૃહસ્થ=સારો માણસ
ગુણદોષ=દ્રાવણ ગેરદ્રાવણ	ખોદી ઠાઠવામાં આવે	તરીકે=માફક; પેઠે
ઔષધ=ઔસડ; દવા	છે તે ખનીજ પદાર્થ	આખાદ=સુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની જરૂર પડે ?

પાઠ પડ.	સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ	યોજનગંધા=સત્યવતી;
પાંડવ=પાંડુ રાજના	ત્યાગ=છોડવું તે	મત્યગંધા; વ્યાસની
છોકરા	પ્રખ્યાત=ગણીતા	ગાતા
કૌરવ=કુરુરાજના કુળમાં	ભયંકર=પણાય નહિ	ખૂંચસુરત=દેખાવડી
ઉત્પન્ન થએલા;	એવી; સખત	ઉત્કંઠા=આતુરતા; ઇચ્છા
ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા	પ્રતિજ્ઞા=ખાધા; પણ	માયું=માગણી
નામાંકિત=પ્રખ્યાત	રૂપવાન=ખૂંચસુરત	ગંભીર=ધણી ભારે
ગણીતાં=ગહેર	માછી=માછલાં પકડવાનો	ભયાનક=પાણી ન શકાય
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની	તથા વહાણ હંકારવાનો	અલચારી=કુંવારા તિવી
પાસે હતું.	ધધો કરનાર	રહેવાનું વ્રત પાળનાર
પેઠી=ઔલાદ; વંશ	ક્રાંતિ=ખૂંચસુરતી	કાલ=વચન

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ?

શંતનુ રાજનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને ક્રેટલા છોકરા થયા હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું અને શા કારણથી ? શંતનુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા ? બીજા પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?

સાર—માખાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તો તે સહન કરવું.

૫૦] ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રમોત્તરમાળા ત્રણ આંના.

પાઠ ૫૪.	વગેરે કીમતી જવાહીર	મરણીઆ=મરવાની
સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	જડીત=જડેલાં	દરકાર વિનાના
અફગાનિસ્તાન=અફઘાન	નટ=નાચ કરનાર	ખુનરેશ=કતલ
લોકોનો દેશ; એ હિંદુ	નૃત્ય=નાચ	નામના=ખ્યાતિ
સ્તાનની વાયબે છે.	ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	કચર=ઘોર
ગીજની=અફગાનિસ્તાન	ખંડન કરવું=ભાંગવું	વિસારે પડ્યાં=ભૂલી
નવું મુખ્ય શહેર	ખણુ=નિયમ; અધા;	જવામાં આવ્યા
ધરત્રામી=મુસલમાની	પ્રતિષ્ઠા	આયા=જમના નદીપર
વેરાન=કિર્જડ	પંગત=પાંચ નદી	શહેર છે. અદાના
દ્રવ્ય=પૈસા	વચ્ચેનો પ્રદેશ	તાજમહેલ જેવા
મંદિર=દેવળ	જમાવું=મેલવું ક્યુ	લાયક છે.
ગભારો=મંદિરની અંદર	કૂચ કરી=ચલવા માંડવું	સાવરુચ=સાલકાંડી
રનો ભાગ જેમાં મૂર્તિ	રણુ=રેલીનું મેદાન	અધાપિ=આગર પશુ;
હોય છે તે	જંગી=તોપની ચારી	લમણાં સુધી
રત્ન=હીરા, મોતી, માણે	તાકાત=અગર જેર	

સંવાદ—મહમદ ગીજની ક્યાંનો પાદશાહ? તેણે હિંદુવર કેટલી સ્વારી કરી? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ધરદો શું હતો? સોમનાથ મહા-દેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં થઈ સોમનાથ આવ્યો? તેણે શું કીધું? પૈસા ન લેતાં મહમદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું? સોમનાથનું દહેરું ક્યાં ક્યાં રાજ્યએ સમરાવ્યું?

પાઠ ૫૫.	મુખ્ય=મોટું	ખાસ=પોતાનો
સુરત=એ તાપી નદીને	સોળમો સૈકા=મી. સ.	નામીયું=પ્રખ્યાત
ડાખે કાંઠે શહેર છે,	૧૫૦૧ થી ૧૬૦૦	આર=વહાણ લંગર
પ્રસિદ્ધ=ખણીતું	સુધીનો વખત	કરવાની જગો

ચોથા ઘોરણનો “મુખગણિતશિક્ષક” ચાર આના. [૫૧]

મલખાર કાઠો=મદ્રાસ	અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી	શીરંગી=પોર્ટુગલના
ઘલાકાનો પશ્ચિમ કિનારો	ઊંઠે એવા પદાર્થ બરેલા	રહેવાસી
કપ્તાન=આગખોટ કે વહા-	હોય અને દુસ્મનના	વલંદા=ડચ; યુરોપખંડમાં
ણનો મુખ્ય અમલદાર	વહાણને ભેરવીને સ-	વિજાયતની થડમાં
સત્તા=હકુમત; અમલ	ળગાવી મુકવાને આંક-	આવેલા હોલાંડ દેશના
જહાંગીર=અકબરનો	ડીઝો હોય એવું વહાણ	રહેવાસી
છોકરો(દુનિયા છૂતનાર)	સ્થિતિ=હાલત	કરડી=ગુરસાવાળી
પરવાનગી=રજ્જી; છટ	કોલકરાર=ખેલી	શિવાજી=મરાઠી વંશનો
સત્કાર=આદરમાન	કોઠી=માલ ભરવાની	સ્થાપનાર
હરિકાશ્વ=ખરોખરી;	મોટી વખાર	ખંદુકની ગોળી=છરા
સ્પર્ધા	ખીજ=મૂળ; શરૂઆત	નિશાની=એંધાણી
કાફલો=ટોળું	સર્વત્ર=સઘળે; અધે	મઢતી કળા=આખાદી
દઢતા=હિંમત	મથક=મુખ્ય ઠેકાણું	અરસામાં=દરમિઆનમાં

સવાલ—સુરત કઈ નદી પર છે ? એ શહેરમાં ધધો રોજગાર ચલાવતને કઈ કઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કઈ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે દરકત કરી ? શું દરકત કરી ? સંઘાલી આગળ કોને કોની સાથે લડાઈ થઈ હતી ? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોહી બાંધવાની રજત કોણે અપાવી ? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોહી બાંધી ? જ. ઈ. સ. ૧૮૧૨. અંગ્રેજો સત્તાનું ખીજ ક્યારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોહી હાલ છે કે નહિ ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટ્યું ? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા ઘોરણથી બદલ્યું ? પછી મથક કયાં કીધું ?

પાઠ પડે.	શિર=માથું	રંદ=ખોપરી
સમસ્યા=ઉપાણી	કોટે=કોઠ	વપબ=મળદ

પર] ચોથી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

વીણુ=વગર	શુકાર્ય=દૈત્યના ગુરુ	વીર=બાઇ
ભૂપાળ=રાજા	હરનિશ=હ મેશાં; નિત્ય	કામની=સ્ત્રી
નેહ=સ્નેહ; હેત	૨'=રેહ	કીર=પોપટ
દાખવે=જીવે	મેડક=દેડકા	ચરણ=પગ
ચક્ર=ચક્ર;ર	નિર્ભય=કમળોર	સા'યો=પકડયો
ગળ્યો=ઢાંક્યો	કાલ=કાચલ	લાખે=લાખો માણસથી
પરવરે=ચાલે	કાયર=ખાચો	સડકા=અધા
ઉજ્જવળ=સફેદ	સાર=સારી	ગંધાટ=ધેરાએસો
ઓપનો=શોભતો	રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર	ધારીએ=સમજીએ
નમો=જીલતો અંગરખો	તાણી=જીવાન સ્ત્રી	વિચરે=ગમ્ય
ફાળ=છલંગ	પઢતો=ભણતો	વસમી=અધરી; સાંકડી
મૃગ=હરણ	પૂર્વો=ગોંધ્યો	વાટ=રસ્તો
શ્વાન=કુતરો	મધુરો=મધુર રાગનો	
સુગળુ=સારા જણીતા	વાચા=વેણુ; શબ્દ	

સમજીતી-પ્રશ્ન-જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડોકમાં ખોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળાનું વાહન કરે છે ? (૧) **જવાબ**-હ મેશાં પ્યારથી જોઈશું તો એક બરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતું જણાય છે તે રેંટ. (૧) **પ્રશ્ન**-એક પુરુષે બીજા પુરુષને ઢાંક્યો તથા જેને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સાફ દેખાય છે. તે ઘણો ઉત્તમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૨) **જવાબ**-જે પગ વગર ચાલે છે, પુરુષો તેના પર હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ. (૨) **પ્રશ્ન**-છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો

ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” રાા આવના. ૧૫૩

પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી, તેમજ મોં ઉંચું છે, પણ મોર નથી, હે સારા જાણીતા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૩) જવાબ—શુકાર્યાર્થકું વાદન છે. જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે, જીમ નથી તોપણ ઘણું ખોસે છે તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) પ્રશ્ન—સ્ત્રી છે, પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કોયલ નથી, દરમાં રહે છે, પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહે? (૪) જવાબ—બાયલાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) પ્રશ્ન—મણે છે, પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગોધે છે પણ ચોર નથી. ગાલા માણસો હોય તો સમજો કે મીઠું ખોસે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે? જવાબ—પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે, બાધ શબ્દ ખોસે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે, ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તે તો પોપટ છે. (૫) પ્રશ્ન—પગ નથી, પણ ચાસે છે; પાંખ નથી પણ ડાડે છે બધા તેને આંખથી જુએ છે, તોપણ લાખ માણસથી પણ તે પકડાયતો રહેતો નથી તો એ છે શું? (૫) જવાબ—તે ગમન તરફ જાય છે, ઘરમાં ઘેરાએલો રહે, તો અધરે-સાંકડે રસતે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમજાવે. (૬)

પાઠ ૫૭.

પૂર્વે=પહેલાં

આર્યાવર્ત=વિદ્ય ને

દિમાલયની વચ્ચેનો

પ્રદેશ

યા=અથવા

રક્ષણ=ખયાવ

અસંખ્ય=ગણી ન શકાય કૂર=વાતકી; નિહંય

એટલા; ઘણાજ

શરણાગત=રક્ષણ માટે

આવેલો

યજ્ઞ=હોમ

પડખામાં=પાસામાં;

આજીમાં;

રક્ષા=ખયાવ

આહાર=ખોરાક

તોલ=પરાપર

વિખુટો=જુદો

ખાતર=માટે

વિરોધ=ઉલટાપણું

ધર્મસુ=ફરજ માણુનાર	અખંડ=આખું; સાખું	વાટ=રાહ
ઈંદ્ર=દેવોનો રાજા	ધાધને=દોડીને	
સાર—જાગરાએ નખાણાનું રક્ષણ કરવું.		
પાઠ પટ.	સાફ=પરાપર	દોલા=નકામા
ધડી ધડી=વારંવાર	અરણ્યવ=હરીઓ; સમુદ્ર	કમી=ઓછી
ઉકળાટો=ધામ	માળ્યાં=જોયાં	ઉભરાય=પાકે
ભારી=બહુ	રસ=મધુર સૂર	પીત=પીળો
અબ્ર=વાદળાં	યંત્ર=સતાર, સારંગી	સૂર્યરિત=સૂર્યનું આથમવું
સકળ=અધા	વગેરે	ઉજળું=સફેદ [તે
ચાળા=ચિત્ત; નિશાની	રૂપાળા=સારા	નેત્રતા=દક્ષિણ અને
ચલ્લી=ચકલી	આધિક=વધારે	પશ્ચિમ વચ્ચેની દિશાના
અગ=અગત્યો	ધંટ=ધંટા	શીતળા=કંઠા; શીતળ

વસંત ઋતુની નિશાની.

સમજુતી—તડકો અને શીતળો ધડીએ ધડીએ બદલાય છે, તાપથી જીવોને ઘણો ધામ થાય છે, ઘણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે, તેથી અધા માણસો કહે છે કે એ વરસાદ આવવાની નિશાની છે. (૧) ચકલી ધૂળમાં ફરફર પાંખો ફરફાવે છે, અગલા પોતાની પાંખ અરોઅર ફેલાવી બેસે છે, પક્ષી હરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં તેથી અધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરરર થરરર જીંદે હાલતાં જણાય, વાજાંમાં બહુ સારા મધુર સૂર આવે છે, તેથી અધાં (૩) હમેશ કરતાં તો હવા ઘણી ભેજવાળી જણાય છે, ફૂલમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે, આવે ધંટ વાગતા હોય એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે, તેથી અધાં (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે, અને ઉવધ, કાડી, અને

ત્રીજા ધોળણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢીઆના. [૫૫]

મકોડા બેરથી ઉમરાય છે, (ધણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બોધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે-ગરે. તેથી બધાં (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો ભાસ થાય છે, ચંદ્રમાની આબુઆબુ ધણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે, ઈશાન ખુણામાં ઘણી વીજળી થાય છે, અને નૈઋત્ય ખુણામાંથી ઠંડો પવન વાય છે તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ.	સલાહ=અભિપ્રાય	મમતા=ચાહના; માયા
કૈસરેદિંદ=એ નામનો	નિષ્ઠા=ભાવ; આરથા	મુનશી=મુસલમાન શિક્ષક
હલકાલ	યાદગીરી=તામના; કીર્તિ	હરતક=તાબામાં
સતી=પતિવ્રત ધર્મ	દઅદયા બરેલી=ડાઠવાળી;	ઢંઢેરો=સરકારી ગઢેર-
પાપનાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા	બપતવાળી	નામું.
સંભવ=આશા	સભ્યતા=સલુકાઈ	પદ=પદવી; ઓહો
સંપૂર્ણ=પુરેપુરી	ખાલ=ખખમી	ખેદ=દીલગીરી
આચારણુ=ચાલચલન	પરજણુ=પરોપકારી	વિસ્તાર=ફેલાવો
પ્રયાસ=મહેનત	ખૂજ=કદર; પિછાણુ	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
અવરથા=હાલત	ભાષા=બોલી	લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિકટોરિયાએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલા વરસ રાજ્ય કર્યું ? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો ? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં ? એમના પિતાજીનું નામ શું ? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું ? મહારાણી ક્યા સનમાં ત્રિવંચા થયાં ? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ ? કંપની કનેથી કારબાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો ? ૧૮૩૭, ૧૮૬૧, ૧૮૫૮ અને ૧૮૭૭ માં શું જનાવ અન્યો ? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે ? મહારાણીના અમલમાં ક્યા ક્યા સુધારા હાખલ થયા ?

પાઠ ૬૦.		
રક્ષ=રક્ષણ કર	દેવ=કીનો; અદેખાઇ	પ્રત્યે=તરફ
દેવ=દેશર	દુન્નર=કસત; કળા	પાંખમાં=છાયામાં;
મહારાજન=પાંચમા જ્યોર્જ	અમધેર=અમારે ત્યાં	આસરામાં
મૌલ=ધણા મોટા	જંપ=નિરાંત	ધર=રાખ
જયવંત=જશવાળા	સધો=થાઓ	શક્તિમાન=જોરાવર
મસ=વધારે	કાળ=વખત	રાજેશ્વર=રાજાઓના
કીર્તિ=મોટામ	ગંજ=દગલો	ધણી
યજ્ઞ=આખર	દાન=પુણ્ય	નાથ=પરમેશ્વર
લંખાવ=વધાર; ફેલાવ	ત્રેણુ=મોટા	મહાજાની=અકકલનો
જગદીશ=પરમેશ્વર	જાથુ=દેશ	ભંડાર; ધણા જ્ઞાનવાળો
વીખેરવા=ધુટા પાડવા	ક્ષેમ=સુખ	શુભકાર=કલવાણુ કરનારી
રહ=ચુસ્તે થા	રાય=રાજા	પાર=ચુધી
કાળ=મોત; દાર	સદ્મિમાને=સારી ઉચી	દાસ=મન
અંધ પાડ=મેસાડ	લાગણીયા	સ્વીકાર=કબુલ કર
	પૂજ્ય=પવિત્ર	

પાઠ ૬૦ રાજગીત.

સમજુતી—હે પરમેશ્વર ! તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર ! તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજા ! તમે ધણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર ! શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજમજ, મોટાઇ અને આખર આપ; અને એમનું રાજ્ય ધણા વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર ! હે જગતના ધણી તું જીઠ, અને એના દુસ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ. વેર અને કંકાસ બધા

ચોથા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” ચાર ગ્યાના. [૫૭

એસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારાં ઘરમાં નિર્ગત ને સંપ થાઓ કે જેથી હંમેશાં અમારું ભણું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજપર જોર, આપણે અને સુખની દગલામાં વળકીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજ સારી ઉંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે; અને જ્યાં ત્યાં લોક એમના તરફ હેત ખતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહારાની, પ્રભુ! તું એમને તારી છાવાનાં રાખ. એની પૂર્વ કિનારથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ઘણી સ્તુતિ થાય છે. વદાદારનો સંપ કપુર કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાદતું રક્ષણ કર. (૪)

પાઠ ૬૨.

અશોક=ચંદ્રગુપ્તાના	ધ. સ. પૂર્વે=ઈસ્વી સન	ઉગાડિ=અર્ચાળ
દીકરાનો દીકરો	પહેલાં	હિત=ભણું; કલ્યાણ
જાદવકુળ=યદુકુળ; એ	નિરાધાર=આધાર	મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ
કુળનો મૂળ સ્થાપનાર	વગરના; ગરીબ	આચર=અળાતાર; દયાણુ
વહુ હતો તે પરથી એ	દ્વાખાનાં=હેરિપતાનો	વ્રતાંત=દહીકત
નામ પડ્યું છે	ચોતરા=ચમુનરા	લાડી=વહુ
દારકા=કાઠિઆવાડના	આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન	લંકા=સિંહલદ્વીપ;
વાયવ્ય ખુણામાં ગામ-	સ્તંભો=થાંભલા	હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં
કવાડના તાબાનું ગામ છે	મૂળાતત્ત્વો=જે મુદ્દા કે	ખેટ છે તે
એમાં રણકોડાડતું	સિદ્ધાંતો પર ધર્મ	સંગમ=નાની નદી મોટી
દહેર છે	રચાયો હોય તે	નદીને જે જગાએ મળે
યુનાનદેશ=યુરોપ ખંડની	લિપિ=લખેલી ભાષા	છે તે જગા
દક્ષિણમાં દેશ છે તે; ગ્રીસ	મુખ્યત્વે=ધણું કરાને	પુરાણ=હિંદુઓના એ
સમર્થ=ખળવાન	દિંસા=હત્યા; ખૂન	નામના ધર્મના જુના
	અમણો=સાધુઓ	ગ્રંથો (પુરાણ ૧૮ છે.)

પટ] ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

સવાલ—ઐહધર્મને કયા રાજ્યએ આશ્રય આપ્યો હતો ? ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ? અશોકે પોતાની રૈયતના ભલાને માટે શું શું ગોજના કરી ? ગીરના-રના લેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી ને ધોધાનો વર એ કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાટ દર.	આલણ; ખરા ખોટા	દહાડવાળી
વંશજે=વંશમાં જન્મેલા	વખાણ કરનાર	સમય વિચારીને=સમય
ખંડેર=ભાંગી પડેલી	પટારનો=રજના મુખ્ય	સૂચકતા વાપરીને
ધમારનો	સરઘારો	નિર્ભય=ખીક વગર
ગુર્જરરૂ=ગુજરાત	કતલ=કાપાકાપી	રણભૂમિ=લડાઈની જગો
નીડર=ખીએ નહિ એવો	પડાવ=મુકામ	રણક્ષેત્ર=રણસંઘામ
દિંમતવાન	મરણીઆ થક=વાહોમ	વાહોમ કરીને=મરણીઆ
વચની=ખેલેલું પાળનાર	કરી; ઝંપલાવી	થઈને
ખાટ=એક જાતના	ગર્ભવંતી=ખેલુવવાળી;	ઝૂઝીને=ગુરુસાથી લડીને

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊડી ? ત્યાર પછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલા વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયા વંશ થયો ? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું ? અને તે ક્યાં હતું ? વલ્લભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? વલ્લભીવંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી ? ભુવડ અને જયશિખરી વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? રૂપસુંદરીને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ ૬૩.	સરસ્વતી નદીને કાઠે છે	ધધુકા તાલુકાનો તથા
વનરાજ=જયશિખરનો	ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો	કાઠિઆવાડનો કેટલોક
છોકરો	જુનાગઢ=ગીરનાર	ભાગ
દેખરખ=તપાસ	પર્વતની પાસે શહેર છે	સદ્ભલિંગ તળાવ=એ
મૂળરાજ=રાજનો છોકરો	(હાલ એમાં બાબી	નામનું પાટણમાં તળાવ
(એ મૂળ નક્ષત્રમાં	વંશના મુસલમાન	હતું એનાપર હમ્મર
જન્મ્યો હતો)	રાજનું રાજ્ય છે)	મહાદેવની દહેરી હતી
ઐઠ=સાથી સારો	ખાલસા=જપ્ત	તેથી એનું નામ
પુખ્ત ઉંમર=સમજણી	સતી થવું=ધણીના	પાડયું હતું.
ઉંમર; અદાર વરસની	મુઠ્ઠાં સાથે જવતા	દંતકથા=મોટેથી ચાલતી
ઉંમર	બળી મરવું	ખરી ખોટી વાત
કલાવર=ઉંચો ને ભરાઉ	આણ=દુવાઈ; દુકમ	બાધ=હરકત
શામળો=કાળો	શૈવ=શિવનો	વ્રતિ=ભાવ; ઇચ્છા
શ્રીરથળ=સિદ્ધપુર. એ	બાલ=ધોળકા તથા	

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું ? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું ? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું ? આણહીલપુર નામ પાડવાનું કારણ શું ? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા ? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો ? એ વંશના પહેલા રાજનું નામ શું ? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું ? મૂળરાજ નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? એનાં મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો ? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું ? મીનળદેવીએ શું બંધાવ્યું અને તે કયાં તથા કયારે ? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો ?

૬૦] ચોથી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઈ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઈ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાણકદેવીને ઝોળખાવો. યશોવર્મા ક્યાંનો રાજા તથા કયા વંશનો ? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઈ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો. રુદ્રમાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યો તથા કોણે પુરો કરાવ્યો ? શ્રીસ્થળનું ખીબુ નામ શું ? એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં ખાંડકામો કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને કયા સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે આલ્પહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જેવો રાજા થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સનમાં અને ક્યાં થયો હતો ?

સાર—જર, જોર, અને જમીન એ ત્રણે કશ્ચઆનાં મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઈઓ થાય છે.

પાઠ ૬૪.	પાટનગર=રાજનગર;	દીપી=શોભી; ખીલી
ઉમરાવ=અમીર	રાજધાની	અધટિત=અયોગ્ય
થોદ્દો=લડાવેલો	બેગમ=આદશાહની સ્ત્રી	આકૃત=દુઃખ
અક્ષાકદ્દોત=ખીલજી	ખાગલાણુ=નાશકની	ઝપાઝપી=મારામારી
વંશનો ખીજો આદશાહ	પાસે ડુંગર છે.	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક

સવાલ—વાઘેલા વંશનો છેલ્લો રાજા કયો ? ગુજરાતનો છેલ્લો રજપુત રાજા કયો ? કરણધેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણની કઈ રાણી ખૂબસુરત હતી ? કોતાદેવી કોની બેગમ થઈ ? પૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? દેવળદેવી કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૫.	પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો	બેશ=સારી; ઉમદા
દુરાચરણી=ખરાબ	અંતઃકરણ=મન; દીલ	પ્રવાહ=વહેણ
આલનો; દુર્યુણી	વાટપાડુ=રસ્તો રોકી	સુશોભિત=સારી શોભા-
પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો	હુટનાર	યમાન
અંડ=હુલ્લડ; અળવો	કાસળ=મૂળ	વણુકરો=વણુનાર
લડવૈયા=ચૌદા	સરહદ=સીમાડો;	ઉમદા=સરસ
ધોર=પાપી; કૂર	છેવટની હદ	ઝોરસ=મેળો
ધોર કર્મ=ધાતકી કામ	વસુલાત=મહેસુલ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું? મુજ્જરશાહના પુત્રનું નામ શું? વસુલાત ઉધરાવવાની રીત કેણે બાંધી? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું? તેને હાલ શું કહે છે? હાથમતી એ શું છે? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો? શહેરની હોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યા? અહમદશાહનો અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો? અહમદશાહની કબર કયાં છે?

પાઠ ૬૬.	તરવાર વખણાય છે	બેટ=શંખોદાર. (એ
મોજલો=આનંદી	જગત ભૂશિર=જગત	દારકાની પાસે છે.)
જામ=મુસલમાની વંશનું	પોઈટ. (એ દારકા	ઉસ્તાદ=ગુરુ
નામ છે	પાસે છે.)	શ્રીમંત=પૈસાદાર; તવંગર
બેગડો=બે ગઢ જીતનાર	ચાંચીઆ=દરીઆમાં	ફિરદોસ=આંબાવાડી
શીતુર=હુલ્લડ; અંડ	લૂટ કરનાર	અમરાઈ=આંબાવાડી
દામ=કરબ; ખાક	ખાલસા=ખૂલત	ઠાઠ=ભપકો; દખલો
શિરોહી=ગુજરાતની	પ્રતાપ=કીર્તિ	વાજીત્ર=વાગ
ઉત્તરમાં છે અહીંની	મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળા	

૬૨] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ વ્યાના.

સવાલ—મહામદશાહ બીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ શાથી પડ્યું ? કયા કયા બે ગઢ હત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજ્યોને હરાવ્યા ? ૧૪૮૩ માં શું બનાવ બન્યો ? દરિયાની લડાઈમાં કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદવાદ કોણે વસાવ્યું ? ભમરીઓ કુવો કયાં છે ? મહામદશાહને કયાં દાટ્યો છે ? મદગૂદે લોકોપયોગી શું કામો કાઢ્યાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્દરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૭.	અધ્યા=બેટ કયાં	વડોદરા=વિશ્વામિત્રના
સર=તાબે	ટકી શકાય=ટકર લઈ	કાંડાપર ગાયકવાડની
લગામ=સત્તા	શકાય	રાજધાનીનું શહેર છે
હસ્તક=તાબામાં	ખંભાત=મહી તરીના	હવાલે=તાબે
વશ=તાબે	મુખ આગળ શહેર	મગરર=અહાંકારી
અથાવી=વથાવી	છે એમાં મુસલમાની	આપઘાત=પોતાને હાથે
કર=વેરો	રાજ્ય છે.	પોતાનો જીવ પ્રાદેવો તે
દર=ભાવ	કતેદ=જીત	આંત=છેડો

સવાલ—મહામદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઈ ગયો ? તેણે શું કાઢ્યું ? અહાદુરશાહ કયા બે જગરા શત્રુને જીતી શક્યો નહિ ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કાઢ્યું ? ગુજરાતનો છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૮.	ઝુંપડું=તાડછાતું ઘર	ગંજ=ધાસનો ઢગથો
આબુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પર્વત છે.	વાદળાં=આબજાં	મિજ=મિનાઇ
ઘટા=બરાવ	નાળયું=નળી	અંધાઇ=કરી
અમકારા=ઝઅકારા	ધુમસ=ધુમાડા જેવી	કરા=આકાશમાંથી પાણી-
	ઘાડી વરાળ	ના અંધાયેલા કાંકરા

પટે છે તે | હવામાંની વરાળનું પાણી
ઝાકળ=કંડીના જોરથી | થવું તે; ઓસ; ઠાર.

સવાલ—વરાળ, વાદળો, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આપુ ક્યાં છે? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે યઈ શકે છે? પાણીવાળી જગ્યા ગળાયો. વાદળો શેનાં અને છે?

પાઠ ૬૯. | સપાટી=પટાર્થનો ઉપલો | સ્મીમર
સહ=વહાણના કુવા સાથે | ભાગ | દેરો=આંટો; ચકકર
આંધિનું પરન ભરવાનું | આગમોટ=વરાળથી | આરપાર=એક છેડાથી
ધુમડું | ચાલતું મોટું વહાણ; | બીજા છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક દેરો કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે? પૃથ્વી જે ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઈએ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે? આપણી આખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું? છોકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે ધરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે?

પાઠ ૭૦. | ચોક્કસ=ચુકરર | જોત=સંગમનો કાઢો
અંતરે=છેટે | સ્થિતિ=દાબલ; ગતિ; બળ | વાર્ષિક=વરસની

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે? પૃથ્વી કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે? દહાડો ને રાત સરખા ન હોવાનું કારણ શું? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને તે દિવસ કયા?

પાક ૭૨.		
અગાસી=ધાતુ	ધમાલ=ભીડ; ધાંધલ	ચંદન=સુખડ, કેસર
કરાંડી=કામ, તુરેરનો	રવિપાક=શિઆળુ પાક	વગેરેને ધસીને લયકા
સુકો છોડ	કડમ=જીવારના સુકા	જેવું બનાવે છે તે
ખુંપરાં=સુકાં ઠુંકાં	સાંકા	મીઠા=મધુરા
કાટા=નીક	સરકાર ધારો=મહેસુલ	વણતોલે=વણોબ
કાંસ=પાણી જવાનો	ખરે=ભોંવપર પડે	ખાસું=મજનું
માર્ગ; નીક	ધરે=ચોળે [વગેરે	ડુખાડૂખ=ડૂખી ગએલી
ટેટી=ખડખુચુ	તંબોળ=પાન, સોપરી	ઉચારે=બોલે
ખરીફ=ચોમાસામાં	ધરે=પહેરે; ઓઢે	મસાર=રાગનું નામ છે
વવાતાં ધાન્ય	શાલ=ગિનનું કીમતી	ખેતીકાર=ખેડુત
વાવણી=રોપણી	લુગડું	ચંપેલી } એક જાતનાં
કરપી દે છે=રાંપડી	ફાટે=ચીરા પડે	જીમ્મ } સુગંધીદાર
ફેરવે છે	ધટે=ઝોછા ગાય	જાઈ } સફેદ ફૂલ
નોંદી=કપેડી	ભલીભાત=સારી રીતે	ચંપા=પીળા રંગનું
હેલી=ચાલુ વરસાદ	જળ ઉંડા જાય=પાણી	સુગંધીદાર ફૂલ
વળે છે=થાય છે	સુકાઈને ઓછું થાય	બલાં=સારાં
માફકસર=જેઠતો	પામે=મળે; આવે	પુલાય=મોટા થાય; ખીલે
તીડ=ખેતરને નુકસાન	ગુણવાન=ફાયદાવાળા;	માટ=માટે
કરનારં તપખીરિઆ	ગુણકારી	ચાખડીઓ=પાવડીઓ
રંગનું જીવડું	હોબ=પાણીની ટાંકી	દિંચોળા=દીંચકા
	લાગ=લાગે	ખાટ=ખાટલો

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુત શું શું કરે છે? ઉનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું શું લાવે છે? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે?

ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે. અને ક્યારે મળતું નથી ? શિઆળામાં શું કામ કરે છે ? શિઆળામાં શું શું વેચવા આવે છે ?
કવિતાની સમજૂતી.

શિઆળામાં ઠંડો પવન વાય છે, ઝાડનાં પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધૂલિ પાડે છે; ગોળ થાય છે, કપાસ અને કઠોળ પાડે છે, લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન સોપારી ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, ને શાલ ઝોઢે છે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે. (૨) ઉનાળામાં પાણી ઉંડાં જતાં રહે છે, એટલે ઝોછાં થાય છે. નદી અને સરોવરનાં પાણી પશુ ઝોછાં થાય છે. સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાનાં ફૂલ પશુ થાય છે. (૩) પાણીના કુંડ, કુસારા ને બાગ સારા લાગે છે, ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે. કાચલ મધુર શબ્દ બોલે છે, અને તાપ ધણોજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ધણી મઝની લાગે છે દુનિયા પાણીમાં ડૂબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોકો મનાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જીર્ધ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ સારાં ખીલે છે; ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હીંચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૬૨.	અધિકારી	માહીતી=સમજ
સલામતી=હથિયાર ન-	કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય	રેલા=પૂર
માવી સલામ આપવી તે	અધિકારી	સિંધુ=એ સિંધ પ્રાંતમાં
અધિકાર=એહો; સત્તા	ગવર્નર=ઇલાકાનો મુખ્ય	મોટામાં મોટી નદી છે
ઉપરી=અમલદાર;	અધિકારી	બેજવાળી=શરદીવાળી

નાશક અને ગ્રંથક=	મહાઅજેશ્વર=મુંબઈ	મંડળ=સમા
નાશક જિલ્લામાં ગોદા-	ધલાકામાં સહ્યાદ્રિમાં	કાયદા=કાનુન; ધારા
વરીના મૂળ આગળ	હવા ખાવાનું કેકાણું છે	મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
એ શહેર છે.	ગવર્નર સાહેબ ઉના-	મોટી અદાલત=હાઈકોર્ટ
જળધોધ=પાણીનું જોસ-	ળામાં અહીં રહે છે.	ન્યાયાધીશ=જન સાફ કર-
બંધ ઉપરથી પડ્યું તે	પુના=પુના જિલ્લામાં	નાર અમલદાર; જડજ
રોગિષ્ઠ=રોગવાળી	મુળામુકા નદી પર	ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળ-
વિભાગ=ભાગના ભાગ	શહેર છે, એમાં પેશ્વાની	વધ્વી ખાતાનો વડો
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજ્યને	રાજધાની હતી.	અધિકારી
મુલક	પુનાનાં પાન વખણાય છે	બેશક=નકકી

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા કયા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર વિભાગ સિવાય બીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? ગુજરાત કયા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઈ ઇલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ? સાથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણુક કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓહાપર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિયાળામાં, ઉનાળામાં અને ચૈત્રમાસમાં કયાં રહે છે ? મુંબઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર એટલે શું ? ઇલાકામાં કયાં કયાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે.

વાર્તારૂપી રસિક પ્રશ્નોત્તરમાળા આઠ આના. [૬૭

મુંઝ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૩.	વૈભવ=સુખનાં સાધન	પાંખરાપોળ=અશક્ત
હાથ આવ્યો=તાબાનો	થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું	ઢોરોને રાખવાની જગા
આવ્યો	ત્રિકોણ કાર=ત્રણ	સહિત=સાથે
ઉતાડ=મુસાફર	ખુણાનો ઘાટ	દેવસ્થાન=દહેર
ફાંટા=શાખા	વિસ્તાર=લંબાઈ પહોળાઈ	છાવણી=લસકરને રહે.
નિથો=કાપડ વણવાનાં	કરોડપતિ=કરોડ રૂપી-	વાની જગા; કેમ્પ
કારખાનાં	આના ઘણી	ગેરે લસકર=સોલજરનું
કારખાનાં=કામ કરવાની	દાણુ=જકાત	લસકર
જગો	વણાટ=વણવાનું કામ	રોગો=કમર
ગીરદી=ભીડ	તાર=તાંતણા	રોખા=દેખાવ
લક્ષાત્રિપતિ=લાખો રૂપી-	ત્રણ તાર=સુતરાડિ, રેશ	કોથેજ=પાકશાળા; ઉંચું
આના ઘણી	મીને ને કસખી વણાટ	જ્ઞાન આપવાની શાળા
મિનારા=ખુરજ	ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત	

સવાલ—મુંઝ ખેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંઝનું વર્ણન કરો. મુંઝ નામ પડવાનું કારણ તથા જોનો અર્થ કહો. મુંઝનો આકાર કેવો છે ? જોનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે ? મુંઝ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગરની બાબતમાં કયું શહેર અદિઆતું છે ? મુંઝ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું ? મુંઝ ઇલાકામાંનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઈ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઈ ?

૬૮] બીજા ઘોરણ માટે અંગ્રજીભિત્તનાં મનોચત્ર પાંચ આના.

અમદાવાદ અસલથી જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કય કય છે ? અમદાવાદ કય નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૪.	વણગર=પોડીનું ટોળું	ડીસા=ઝે પાલણપુર
જંબુસર=મરચ જિલ્લામાં કર્મો છે	પેઠં=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી રાજ્ય છે. અહીંની પાણી વખણાય છે	ઝેજનિસમાં શહેર છે
રેલવે=લોઢાની સડકનો રસ્તો	પંજે=સપાટો	વેપારીમાર્ગ=માલ લઈ જવા લાવવાનો રસ્તો
હાદર=નદીનું નામ છે ઝે	પોરબંદર=સુદામપુરી.	કાફલો=જથો; ટોળું
રેવાકાંઠાના ડુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે	ઝે કાઠિઆવાડમાં છે	થરાદ=પાલણપુર ઝેજનિસમાં ગામ છે
ઝેમેઝેમ=ઝેમેઝેમા	વીરમગામ=અમદાવાદ જિલ્લામાં શહેર છે.	નગરપરકર=સિંધના થરપારકર જિલ્લામાં તાલુકો છે
પોડી=માલ લાદેલો ખજાણો	અહીં મુનસર તળાવ જોવા લાયક છે	

સવા — જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કય રેલવે જાય છે અને તે કયાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઈ જવું હોય તો કય રેલવેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી નાશિક કેટલે રસ્તે જઈ શકાય ? આગગાડીમાં જવાનું સારું કે પગ રસ્તે જવાનું ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ? મુંબઈથી દ્વારકા શી રીતે જવાય ? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઈ શકાય ? પોરબંદરનું બીજું નામ શું ? પોરબંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આગખેટ નહોતી ત્યારે શુનરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૫.	૩૫ીઆ આપવા તે	આમાદ=ચઢિઆતું
જૂજ=થોડી [સૈકા	સ્વતંત્રપણું=આપ અખ	બેનમુત=જેનો જોડો
સદી=સો વરસનો કાળ;	ત્યારી	નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
તુંવાર=રજપુતની જાત	રંગાટી=રંગનું કામ	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
ચોહાણુ=રજપુતનીજાત	સરહદ=સીમાડો; છેવટની	ધેરાવો=ફરતો ધેર
ખંડણી=નાના રાજાએ	હદ	બુરજો=મિતારા
મોટા રાજાને દર વરસે	ધાક=કરખ; દાખ	ટકી રહે=કાયમ રહે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા કયા છે ? હાલમાં ત્યાં કયા લોકોની વસ્તી છે ? ચાંપાનેર કોણે કયા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું ? ૧૧મા સૈકામાં કોનું રાજ હતું ? ઇ. સ. ૧૪૧૮, ૧૪૫૦, ૧૪૮૪ માં શું બનાવ બન્યા ? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ કયા સનમાં જીત્યું ? ૧૮૦૩ માં શું બનાવ બન્યો ? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આમાદ કેમ થઈ શક્યું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જેવા લાયક શું છે ? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાત કરો. પાવાગઢપર કોનું કહેરું છે ? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૬.	સ્થિતિ=હાલત	કરીએ
ગરમી=ગરમ વસ્તુને	છલાછલ=છેક માથા સુધી	સંકોચીએ=પરાપર
અડકવાથી જે લાગણી	ઉપસીને=કુલીને	ગોડવીએ
પેદા થાય છે તે	ધન=નકકર	પ્રસરી=ફેલાઈ
અપકો=કામ	પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું;	પાટોપાટ=એક છેડાથી
ઝંઝેલા=ફેલેલા	પાણી જેવા રેલાતા	બીજા છેડા સુધી
વજન=તોલ	ખંખેરીએ=રાખ દૂર	ફૂલે=કદ વધે

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે અને એ ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. ઘન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે? ગરમી શેનાં જલદી પ્રસરી જાય છે?

સાર—ગરમી એ પદાર્થ નથી. ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે; એટલે ઘન હોય છે તે પ્રવાહી થઈ જાય છે, અને પ્રવાહી હોય છે તેની વરાળ બને છે. જે પદાર્થમાં રજકણો પાસે પાસે હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જાય છે, પણ જે પદાર્થમાં રજકણો આધે આધે હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જતી નથી.

પાઠ ૭૭.	વાયુરૂપ=વા જેવા	કસો=કેસો
સંકોચાય=કદ નાનું થાય	સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;	શાલદુપદ્મા=શાલ વગેરે
વાટ=પૈડાપરનો લોઢાનો	અર્થ રૂપ	ઉદાહરણ=દાખલો
ગોળ પાટો	શંકા=વહેમ; ગુંચવણ	દુઃકાળું=સહેજ ગરમ
સજ્જડ=મજબુત	બરેલા વિચાર; સંદેહ	મુકાબલો=સરખામણી
ઢાંકણ=ઢાંકણું	શળી=ઝોળી	લાગણી=અસર

સવાલ—ઠંડી એ શું છે તે સમજાવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને ઠંડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું? દુઃકાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડું કઢીએ છીએ, તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

સાર—જેમ ગરમી એ પદાર્થ નથી, તેમ ઠંડી પણ પદાર્થ નથી.

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ઠા. આના [૭૧]

જેમ ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે, તેમ ઠંડીથી પણ પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે. ઠંડીની અસરથી વાયુરૂપ પદાર્થો પ્રવાહી થાય છે, અને પ્રવાહી પદાર્થો ધન થઈ જાય છે. ગરમીની અસરથી ઠંડીની અસર ઉલટી થાય છે.

પાઠ ૭૮.	ગોરમટી=ગોરાટુ માટી	પ્રલાવેલી=પડવેલી
કોગળો કરવો=મોંમાંપાણી	અંધક=અંધો કરનાર	ચાંદી=ફોદલા
ભરી પાણું કાઢી નાખવું	મજામુતી=તામ્રત; જોર	દાદ=અગન
ધુંટડો=એકે શ્વસે	કાકડો=ગળામાં બહારની	મચરકા=ઝોડકાર
પિવાય તેડલું	બાળુએ દેખાતો ગદ્દો	ઉલટી=વામીટ; ઝોકારી
ખટમટું=મહેજ ખાટું	એ ગદ્દો નાના છોકરા	કોટીલું=સહેજ હુંકાળું
તુરં=તુરાશ પડતું	માં દેખાતો નથી મોટા	મહીસાગર=મહી નદી
થૂ થૂ=થૂંક થૂંક	માણસમાં દેખાય છે	ખદખદ=ખદખદ થાય
અનાવટી=અનાવેલા	અવાળું=દાંતના પીઢિયાં	ચકતું=એડેલો ગોળાકાર

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય ? ફટકડી આપણા દેશમાં ક્યાં થતી હતી ? ફટકડીના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. ફટકડી શી રીતે પ્રજ્વલતા હશે ? ફટકડી પ્રલાવટી વખત ખદખદે છે તેનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૯.	ધસરકા=ધસારાથી	જંગલ=તાંબાનો કાટ
સીસું=મેલા લુરા રંગની	પડેલા કાપા	કટાણું=કટાયલું
ધાતુ	એ બોલ=થોડું	રદ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી ? મંછારામે કલાઈ વિષે શું શું કહ્યું ? વાસણને કલાઈ દેવડાવવાનું કારણ શું ? પિત્તળ શું શું મેળવીને અનાવે છે ? કાંસું શું શું મેળવીને અનાવે છે ? સીસું, કલાઈ અને જસતના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૮૦.	ને નક્કર	ચીવડ=ચિકાશવાળું;
મોજ=ધરનું સૌથી ઉચું	ટકાડ=ટકે એવું	ચીકણું [સચો
આડું મોટું લાકડું	કાટ=લાકડું	કાલુ=શેરડી પીલવાનો
ઘોડિઆટ=પીઢને સમાંતર	રસવાન=રસવાળું	ઘાણી=તેલ, દીવેલ વગેરે
નાખેલું જાડું લાકડું	વૃદ્ધિ=વધારો	પીલવાનો સચો
એમાં હોંચિકા સાર કડાં	રીસું=ઝટ ફાટી જાય એવું	ચઢિઆનો=ચઢતો; સરસ
જડવામાં આવે છે	રેસાદાર=રેસાવાળું	હાથીદાંત=દંતુશુળ
સરપણુ=ખળતણુ	પરનાળ=નેવાનું પાણી	ઘાટખંધ=ઘાટદાર
કુંપળ=ટીસી	ઝીલયા સાર ખનાવેલી તે	ઝોપીને=ધસીને
ગણતરી=હિસાબ	ઘટ=મજબુત	મૂક=હાથો
ગર=ચલો ભાગ	ખિચોખીચ=પાસેપાસે	મહોરાં=રમકડા
સંગીન=ધટ; મજબુત	એકાકાર=એકમેક	ચોકસ=મુકરર

સવાલ—લાકડું કયાં કયાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડાળા પરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઝોછો સંગીન હોય છે અને તેમ થવાનું કારણ શું ? નાજિએરી અને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે અને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ધર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી ? લાકડાની કઈ કઈ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંત પર થઈ શકે તેવું લાકડા પર થઈ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ?

હાથીજાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ કહેવાય ?

પાઠ ૮૧.

કાર્ય=કામ

સુગંધી=ખુશબો

સોડે છે=પીમળે છે

પાંખડી=પાંદડી

જનસંવંતી=એક જાતના

ફૂલ

કળી=ખીલ્યા વગરનું

ફૂલ

ઢાંકણુ=કવર

વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણુ

વજ્રપત્ર=ફૂલનાં ઢાંકણુનાં

નાનાં પાંદડાં

નાણુક=કોમળ

ચૂંટી=તોડી

સળંગ=આખો

ફૂલમણી=ગોટો

ગોટો=પાંખડીઓ જોડા-

ધને ગોટા જેવું અને

છે તે

સરણાઇ=પીપી

મુખ્ય=જરૂરનો

અગથીઓ=સેકટો

પુ કેસર=નરતંતુ

સ્ત્રીકેસર=સ્ત્રીતંતુ

પરાગકોશ=પરાગનો

જથો

પરાગકણુ=પરાગની રજ

રજ=પરાગના ઝીણા

કણ

ખીજશય=ખી અંધાવા-

ની જગા; ગર્ભાશય

સૂદમખીજ=ઝીણા ખી

સવાલ—અત્તર શેતું અને ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ સરણાઇ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયાં હોય છે ? વણાં નરતંતુ કયા ફૂલમાં હોય છે ? ફૂલના ભાગ ગણાવો.

પાઠ ૮૨.

અવેશથી=દાખલ થવાથી;

પેસવાથી

પોષવામાં=પોષણ કર-

વામાં

માવજત=સંભાળ;અરદાસ

યોજના=ગોઠવણ

ગર=માવો

વર્ગ=જાત

પોપટા=ચણાની શીંગો

જળવાય=સયવાય

પતી રહે=પુરું થાય

ફાલવા=છોલવા

૭૪] સુરત જિલ્લાના “ ભૂગણ શિક્ષક ” ત્રણ આના.

સવાલ—ફળમાં કેટલા ભાગ હોય છે તે તે કયા કયા ? કેરીના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષમાં કેટલા ભાગ દેખાય છે ? દ્રાક્ષમાં કયા કયા ભાગ ભેગા હોય છે ? કેરીના વર્ગનાં ફળ ગણાવો. દ્રાક્ષના વર્ગનાં ફળનાં નામ દો. ફળના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય તે તે કયા કયા ?

પાઠ ૮૩.	કઠોળ=દ્વિફળ ધાન્ય	ફળ
પડ=થર	સત્તવ=કસ	રદ્રાક્ષ=જેની માળા અને
ફાડ=ભાગ	માફક=અનુફળ	છે તે મણકા; એક
બીજાંકુર=ફણુગો	રામફળ=સીતાફળ જેવા	ખનના ઝાડનું બી
પોષણુ=યુજરાન	લાલાશ પડતાં રંગના	

સવાલ—બી તે જગત માટે શું શું જોઈએ ? ક્યાં બી એકફળ તે ક્યાં બી દ્વિફળ છે ? દ્વિફળ બીમાં બીજાંકુર ક્યાં હોય ? બીજાંકુર શું ખાઈને મોટું થાય છે ? જેતું મૂળ થરાતું હોય છે તે ભાગ કયારે જાગે છે ? જાગીને ક્યાં આવે છે ? ક્યાં બી વહેણાં વાવવાં જોઈએ ? ક્યાં બી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ અને તેમ થરાતું કારણ શું ? એકફળ ધાન્ય ગણાવો.

પાઠ ૮૪.	અંશ=ભાગ	જઠર=પાચન કરવાની
સષ્ટિ=દુનિયા	ડીકું=ડીચું	કોથળી
શોભા=દેખાવ	પ્રાણુરક્ષક વાયુ=જીવનું	નસો=રેગો
આત્મા=મન	રક્ષણુ કરનાર વાયુ;	ધન=ધીય
પ્રસન્ન=ખૂશ	ઝોડિસજન વાયુ	ધટા=ભરાવ
સતાપ=ચનતું દુઃખ	પુષ્ટિ=ખણ; જોર	પ્રદાસ=તેજ

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ કયારે અધું દુઃખ ભૂલી જાય છે ? પાંદડાં શું શું કામમાં આવે છે ? ઝાડને પાંદડાંનો શો

ઉપયોગ છે ? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે તે કયે વાટે માટે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું, જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય ? જે ઝાડના પાંદડાંની નસો ડીઝામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં કિલાશ પડતાં કેમ દેખાય છે ? પાંદડાં પરથી એકદળ ઝાડ અને દ્વિદળ ઝાડ શી રીતે ઓળખી શકાય ?

પાઠ ૮૫.

નમસ્કાર=એ હાથ જોડી

માથું નમાવતું તે

નર્ત્ય=એકલા

વિચિત્ર=દેખાવમાં બેડોળ

વાવેતર=રોપણી

પાણીપોચી=બેજવાળી;

શરદીવાળી

સોડમ=વાસ

તેજહાર=તેજવાળો;

ચળકતો

ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ

તાવડો=પેળો

વળી ન જાય=વળ દેવાય

નહિ

મમળે=ચોળે

ફાયદાકારક=ચુલુકારી

જગૃત=હોશિયાર

અરબસ્તાન=એ દેશ

હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમે

એશિઆખંડમાં છે

છડીને=છોડા કાઢીને

ચરખો=કપાસમાંથી

કપાસીઆ છુટા પાડ-

વાનો સંચો

ચદિઆતી=સરસ

તુકસાનગરક=તુકસાન

કરનાર

કૌવત=અળ; જોર

અનિયાનિતપણે=વગર

નિયમે

હાથ બદાર=ગાદે; વધારે

કાળજી=શીડર

સવાલ—આ એ શું છે ? આ ઘણી કયાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર કયાં થાય છે ? ચાને કઈ જમીન અતુકૂળ નથી ? પાંદડાં ચુંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કાશી પહેલ વહેલી કયાંથી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે ? કાશી એ શું છે ? કાશીના ફળ પર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે ? આ બનાવવાની રીત કહો. આ અને કાશી ફાયદાકારક છે

૭૬) પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

કે નહિ? જવાબ. આ ક્ષયકારક નથી કારણ કે આ જૂખને મારી નાખે છે અને જાંબને ઓછી કરે છે. જે જે માણસો હંમેશાં આ પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઈ શકતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૬.	પૂર્વમાં દેશ છે.	કપાસીઆ=કપાસનાં બી
અમીરી=ગૃહસ્થાઈ	અમેરિકા=એ ખંડ છે	નક્ષત્ર=કેપઝેલ
ચિહ્ન=નિશાની	મીસર=હિંદુસ્તાનથી	જાંડવાં=ખીલ્યા વગરનાં
નિર્ધન=પૈસા વગરનો	વિશાયત જતાં રસ્તામાં	કાલાં
ઉમદા=કીમતી	એ દેશ આવે છે	કાલાં=કપાસનાં ફળ
ગરમ હવા=ગરમી	કપાસ=રૂનો છોડ	વીણુવો=લણુવો
ચીન=એ હિંદુસ્તાનની	પાંખડી=ડાળી	અંકાય=લકડી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, તે કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે? કપાસના પાંદડાંનો આકાર કોના જેવો છે? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો હોય છે? કપાસનો પાક કેવી જમીનમાં સારો થાય છે? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે? કપાસને કેટલીવાર લણુવો પડે છે? કપાસ લણુવાનો સૌથી સારો વખત કયો? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે? કપાસ વીણુવાનું કામ બાઈડીઓ ને છોકરાંઓ કેમ કરે છે?

પાઠ ૮૭.	ગરમીવો=ગરમી; ફૂંફ	હલેસાં=ચાટરા
ઝાલર=ગળાની નીચે	બીંગડાં=ખડા પડ	સુકાન=વહાણુને ફેરવવા-
લટકતી ચામડી હોય તે	સરકી=લપસી	ની ગતિ આપનાર યંત્ર
નભાવવો=ટકાવવો	મછવો=નાની હોડી	કણુકી=ઝીણા ચોખા

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે કેમ મરી જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાંનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાંનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાબીતી શી ? માછલી ઘણાં ઈંડાં મૂકે છે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૮.	કરોડ=અરડાનું હાડકું	કચરધાણુ=ચુરેચુરા
નાગ=ફેણુવાળો સાપ	લોચા=માંસના ગટ્ટો	ફેણુ=સાપના માથાપરનો
દાંચળી=સાપની ભીંગ-	સંકોચી=તાના કરી	પહોળો ભાગ
ડાંવાળી પાતળી ચામડી	ડાચું=જડણું	બ્લીચિંગ પાઉડર=ઘોવા-
પાંસળી=પાસા પરની	ડંખ=ચટકો	ના કામમાં વપરાતો
હાડકી	ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે	સફેદ ભુકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? ઝેરી સાપ અને ઝેર વિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ ઈંડાં મૂકે છે કે ત્રિઆય છે ? સાપનું ઝેર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? કયા ઝેરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જોમ વળવું હોય તેમ શાથી વળી શકે છે ? સાપનું ઝેર લોહીમાં શી રીતે બળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીત્ર. કાકનો રંગ કેવો હોય છે ? **ટીપ**:-જોને કાનને ટેકાણે કાણું હોય છે તે ઈંડાં મૂકે છે.

પાઠ ૮૯	સેવાળ=લીલ	કળી
માંસાહારી=માંસ ખાનાર	ગ્રીશી=કુંપળ; પાંતરાંની	જીવ દિંસા=હત્યા

મૂમ થવાથી=દેખાતા	શુંગળાતી=અકળાતી	ગોળો=પીંડો
અંધ થવાવી	લપલપાવી=મહાર કાઢી	ભવ=અવતાર

સવાલ—દેડકું ઘોડાંમાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ? તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠોનું શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછલે કેટકેટલાં આંગળાં હોય છે ? અધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે ? આગલા ને પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે ? દાંત હોય છે કે નહિ ને હોય છે તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં રહે છે ? દેડકો ચતાં સુધીમાં તેના ક્યાં ક્યાં ને કેટલાં રૂપ થાય છે ? દેડકાના પ્રમાણમાં તેને શું શું મોટું છે ? દેડકાનું લોહી કેવું હોય છે ? જ. હંકું.

પાઠ ૯૦.

પસારી=પહોળી કરી

વર્ગ=મત

કરવત=લાકડા વહેરવાનું

ઓગર

દાંતા=કાંગરાવાળી ધાર

મિડાય=મંધ થાય

રજપુતસ્તાન=યુજરાતની

ઉત્તરમાં પ્રાંત છે.

સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમઘાટ

ગોરાડું=પિગાશ પડતી

લાંબગોળ=લાંબો ગોળ

ટપકીદાર=ટપકીવાળું

રીણુ=પરપોટો

પાલા=પાંદડાં

ગળી=એક વનનું ઝાડ;

એમાંથી ગળીનો રંગ

બનાવે છે

ઘાણુ વાળે=નાશ કરે;

ઉજ્જડ કરે.

ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડ

પાન વગરની

હીણુભાગી=કમનસીમ

ખરપડી=એ નામનું જીવડું

ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો

વખન; કડાકા

અગણિત=ગણાય નહિ

એટલા; ધણુજ

ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ; સૌથી સારા

વળામણનો=વિદાય થતો;

હાથીઓ

ઝૂડી ઝૂડીને=મારી મારીને

પુરાં કરવાં=જીવ લેવો;

મારી નાખવાં

પાયરી=ઢાંડી

ખાળી=અટકાવી

ખાઉધરાં=ભુખાળવાં.

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે ? તીડના આગત્રા ને પાછત્રા પગમાં શા ફેર છે ? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ કયાં પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે ? તીડની માદા ખાડા શાથી ખોદે છે ? તીડના ઇંડાંનો રંગ કેવો હોય છે ? દરેક દરમાં કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે ? તીડ શું શું ખાય છે ? તીડ પડે ત્યાં શું થાય છે ? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું ? તીડ જીડતાં થવાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય ?

પાઠ ૯૨.	ગએત્રા	દવા. એ સ્વાદમાં
જહર=હોજરી; પાચન	દાળકનાં=દાળ પડતાં	ખજૂજ કડવું હોય છે.
થવા માટે પેટની	ચટકે=ડંખ	બધિઆર=વહેતું નહિ તે
ડાળી ખાણુએ ખોરાક	ચમચમે=ખજતરા થાય	લીખો=મચ્છર, ગૂ,
બરવાની કોથળી	લાળ=ચીકણું થુક	માંકડ વગેરેના ઇંડાં
સદમદર્શક=ઝીણી વસ્તુ	તંદૂરત=આરાગ્ય	ચોરસપુટ=૧૪૪ ચોરસ
મોટી દેખાડનાર	અટકાવ=રોકાણ	ઈચિ; એક પુટ પહોળું
બાગ=અવયવ	મિછાનું=પથારી	ને એક પુટ લાંબું
કદ=માપ	મચ્છરદાની=મચ્છર અટ-	કેરોસીન=ગ્યાસતેલ; વાદ-
ધાટ=આધાર	કાવવા માટે જાળીદાર	ળી રંગનું પાતળું તેલ
પાસાદાર=પાસાવાળી	લુગડાની જનાવેલી તે	રંધાઈ=ચુંગળાઈ
પોલી=પોકળ	કિવનીત=સિંકોનાના	ડામર=ખનીજદાર
ધયળ=થેળ	ઝાડમાંથી કિપ્પન થતું	ક્ષોયાન=એક જાતનો
ખુંધા=કમરમાંથી વળી	સત્ત; તાવ ઠાઠવાની	ચુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને

સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કયું છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઇડાં મૂકે છે ? મચ્છરના ઇડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય કહો.

પાઠ ૯૨.	અત્યંત=તણું	અંબાડી=હાથી ઉપર
શ્રીમંત=પૈસાદાર	લપેટી=વિંટાળી	એસવા માટેનું આસન
રસાક્ષો=અટકો; ઘોડા	કોલ=આંકડીવાળું પાણી	ચગડી=કચડી
લશ્કર વગેરે	કાઢવાનું વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
બટ=બ્રાહ્મણની અટક	દુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજવાળું
દૈત્ય=રાક્ષસ	ટેરવું=આગણો ભાગ	કદાવર=કદમાં મોટું
માવત=હાથીનો હાંકનાર	પુષ્ટ=મજા ને બરાઉ	

સવાલ—શિવાજીરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું કહે છે ? એ કોણે વસાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સૂંઢ શું શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો. હાથ વિષે કહેવતો કહો.

પાઠ ૯૩.	એમાલમ=જણાય નહિ	કાળ=કુદકો
સંબંધ=વળગણ	એવી રીતે	ગોંધ્યા=પૂર્યા; કળજ કયાં
બોથાં=જડિયાં; મૂળના	તલપ=ફલંગ; ઝડપ	ફરક=ફેર
રેસા; ટુંકાં	સખળ=જોરાસર	પલટાય=મદલાય

રંગબેદ=રંગમાં તફાવત | હેતુ=મતવચ્ચ; કારણ
પરિપક્વ=પુરેપુરું પાકેલું | ચક્રચકિત=ચક્રચકતા

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા હોવાનું કારણ શું ?
કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ તેમની આસપાસના પદાર્થોના રંગને મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં અને કયાં કયાં કારણો છે તે દાખલો આપી સમજાવો. જંગલી પ્રાણી ને પાણેલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલનો રંગ ભલકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૪.	પ્રાણી જવા માટે ઉપ-	સ્નાયુ=જે તંતુવડે હાડકાંને
ગધીઓ=સાંકડી શેરીઓ	રથી બંધ કરેલો રસ્તો	માંસના લોચા વળગેલા
હૃદય=લોહીની ટાંકી	ક્ષીણ થવું=કમજોર થવું	રહે છે તે
ધેરી નસ=મોટી નસ	શિરા=નસ	ધમકારો=ધબધબનો
મોરી=નીક; નાની ગટર	રેંટમાળ=પ્રાણી કાઢવાનું	અવાજ
ગરનાળું=મોટી ગટર;	દોચકાવાળું ચકકર	ટકોરા=ધમકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે ? એમાં કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય કયાં આગળ છે ? હૃદય ને પ્રાણીની ટાંકાનો મુકાબલો કરો. ગંદું પ્રાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદું પ્રાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં અને હાથના કાંડાપર ધમકારા શાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધમકારા કરે છે તે ગણીને દેહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ દપ.	સક્રમ=ઝીણું	આંતરડું=શુંચળું વળેલા.
શ્વાસ=ફમ	ક્ષાર=ખાર	દોરડા જેવો પેટનો
મૂત્ર=મૂતર	સમાર=દુરસ્ત	ભાગ, એ જઠરની
વાટે=રસ્તે	વીધરીને=પીગળીને;	ડાબી બાજુપર છે.
ઘટ=ખોટ	ઓગળીને	કાળજીનું=છાતીની નીચે
કાઠું=શરીરનો બાંધો	ફેફસાં=છાતી માંહેલી જે	જમણે પાસે જે
પેજવાળા=કાંજવાળા	દીંદ્રિયવડે શ્વાસ લેવાય છે	પિત્તાશય છે તે
તૈલી=તેલવાળાં	ને બહાર કઢાય છે તે.	શેષ=આડી
ચરખી=ચામડીની અંદર	શાહીસૂચ કાગળ=	મલ=મેશ; વિષ્ટા
ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ	બ્લોટિંગ પેપર	તત્ત=સાર

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કાયદાની જરૂર શા માટે છે તે સમજવો. ધસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે ? જે આપણે ખાઈએ નહિ તો શું થાય ? નાનાં બાળકોને વધારે વાર શા માટે ખાવું પડે છે ? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે ? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા અને તે દરેક શું કામ કરે છે ? ખોરાક ચાવીએ છીએ સારે મોઢામાંથી જે થુંક છૂટે તેનું નામ શું ? મોંમાં મૂકેલો કાળીઓ જઠરમાં શી રીત જાય છે તે સમજવો. જઠર શેનું બનેલું છે ? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે ? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે ? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય છે તે ક્યાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે ? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે ? જઠરની નીચે શું હોય છે ? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે ? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય છે ? લોહી શું કામ કરે છે ? મોંમાં મૂકેલા ખોરાકનું

ભોહી થતાં પુરેપુરું વર્ણન કરો. જરૂર, કાળજી અને આંતરડાનું ડોઢીંગ પાડો અને સમજવો,

પાઠ ૯૬.	વિટાળ્યું=લપેટ્યું	છિદ્રાણુ=કાણાંવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુળરી=કંપારી	મેળાપ=સમાગમ; સંયોગ
કાયમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	જમાવ=ઝેકડું થવું તે
નિરોગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	શોષણુ=ચૂસી લેવું તે
કુળ્મે=ભોટવો	ધારતી=ખીક; ભય	

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે? જીનના લુગડાથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજવો. જીનમાં કેવો ગુણુ છે? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે? જીનના લુગડામાં કેવો ગુણુ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણુ છે કે નહિ? સુતર ને જીનનો મુકામલો કરો. જીનના લુગડાં કેમ જલદી મેલા થાય છે? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો?

પાઠ ૯૭.	અને કપાસીઆ છુટા	પીંજણુ=પીંજરાનું
સાડી=ઐરાને પહેરવાનું	પાડવા; ચરખામાં	ઝોળર
રેશમી લુગડું	પીલવો	તાંત=મકરાના આંતર-
સાલ્સો=ઐરાને પહેરવાનું	જીન=કપાસ લોઢવાનો	ડાની દોરી
સુતરાઉ લુગડું	સંચો	તંગ=સખત
ખાદી=એક જાતનું જાડું	લાટ=કપાસ પીસવાની	ગોટીલો=પીંજરાનું
દેશી કપડું; દોટી	ચરખાની ધરી	લાકડાનું ઝોળર.
લોઢવો=કપાસમાંથી ૩	કાંતવું=લાંબા દોરા કાઢવા	એનો આકાર ડમ્બેલસ

જેવો હોય છે પણ	રેંટીઓ=સુતર કાંતવાનું	લાગ=દાવ; વખત; પ્રસંગ
છેડા ગોળાકાર હોય છે	સાદું યંત્ર	પીંજરા=રેને સાફ કર-
ગાભલું=પીંજલા રેનો	સાળ=લુગડાં વણવાનો	નારા
ગોટા	સાંચો	
કસ્તર=ઝીણો કચરો	ખરછટ=ખરખચડું	

સવાલ—૩ શું છે ? ૩ ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોઢવાના જીન મુંખા ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જીનમાં કેટલી લાટા હોય છે, અને તે શેની હોય છે ? રેને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંખા ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્વા, ખંડ, ઘોતીઆં, ખાદી કોણ વણે છે ને કેવી રીતે ? સંચા શેના બનાવે છે અને તે ક્યાંથી આવે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રમંથી કાપડ ચતા સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૮.	તાંતણા વડે ખારેક	વાયવ્ય કોણમાં દેશ છે.
રેશમ=હીર	જેવું બનાવેલું ધર	કોકડી=દડી
જાળું=ફાંદો	ગોટી=ગોળ દડો	શેતુર=એક જાતનું જાડ
કોશેટો=રેશમના કીડાએ	ધરન=હિંદુસ્તાનના	કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કાણ બનાવે છે ? એ કીડો શું ખાધને જીવે છે ? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? ક્યા ક્યા શહેરમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિલાયતી રંગથી શું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? સંચામાં ક્યાં ક્યાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાંથી શે ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ? રાંધનાર આમ રસોઇ કરતી વખત રેશમી લુગડું શા માટે પહેરે છે ?

મુંબઈ ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના [૮૫

ખાંડ હટ્ટ.	રસી=રસના જે ભાગની	માંહેથી તાર નીકળે
કોલુ=શેરડી પીલવાનો	ખાંડ ન બની શકે તે	એવી ઘટ કરવી
સંચો; કોલ	લીલ=સેવાળ [ભાગ	આયાત=અહાર ગામથી
છારી=પડ; પોપડી	ઉઝરડી=કબોડી; ખોતરી	આવતો માલ.
તરી=કિપર આવી	આસણી કરવી=ખાંડને	ચોવડાં=ચારવડાં; ચાર
ખાડો=ખડો	પાણીમાં નાખી ઉઘાળી	પડવાળાં

સવાલ—વસાઈ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉઘાળી આવવાનું કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઈ વસ્તુમાંથી બને છે?

૪૬ મુંબઈ ઈલાકાની ભૂતળ. ૪૬

ગુજરાતની પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત. ખંભાતના નવામ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે. એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે. એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશાન કોણમાં જ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો, એ ભાગની જમીન

ધણીખરી સપાટ છે, પણ દરીઆ કિનારાની દમણુથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણુગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાળ) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહે છે. સાતરમતી ઈશાનમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. તેમજ બનાસ અને સરસ્વતી ઈશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઈશાન કોણ તરફની જમીન ઊંચી છે. કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપુરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંડા એન્જિસમાં રાજપીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટા પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરું છે. મહીકાંડા એન્જિસની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આખું મોટા પર્વત છે.

પાલણપુર એન્જિસની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાજુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે, તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઊગતાં નથી તેથી વરસાદ ઓછો પડે છે ને ઉનાળામાં પાણીની આપદા પડે છે. એવા રણના મુલકમાં સાંઢણી પર ખેતી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાકા જેવી રસાળ છે, તેથી પાક સારો થાય છે; તમાકુ, બાજરી પાકે છે, તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આંબાનાં ઝાડ ધણાં ઊગે છે. ઘાસ ચારો ધણો સારો થાય છે. તેથીજ ચરોતરથી પરદેશ ખાતે ધી ધણું જાય છે.

ચોર્યાસી તાલુકાના ભૂગોળ શિક્ષક એ આના. [૮૭

પંચમહાલમાં ડુંગર ને જંગલ ધણાં છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ઠાઠ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ધણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મંદ્રાઈ ધણા પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે. ઝાડો ધણાં થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે, ત્યાં કપાસ ધણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના બેટમાં તમાકુ ધણો સારો થાય છે. માંડવી તાલુકો, સુરત એજન્સિનાં વાંસદા, ડાંગ, ધરમપુરના રાજ્યની જમીન ડુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆં છે, એમાં રાની (જંગલી) લોકો રહે છે. જંગલમાં લાકડાં ધણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી અને સારી ગણાય છે, ઉનાળામાં ધણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામમાં તાપ અને ઠાઠ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ધણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ધણી છે. એરપાડ તાલુકાની જમીન ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને એરપાડ તાલુકાના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૈથી ઉચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડાંગર થાય છે; અને બાકીના ભાગમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. તેથી ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. એરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિયાવાડમાં ધણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે. એનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે મુંબઈ જાય છે.

૮૮] હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રત્નોત્તરમાળા ૪ આના.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે, તેમાં સ્વર્ણ તથા કપાસ સારા પાકે છે, કપાસનું ૩ થઈ ધોળેરા ખંદેરથી વહાણ મારફતે મુંબઈ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે. તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિઆવાડ એજનિસમાં ઘણા ડુંગરો છે. કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની દારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજી ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે. કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, ખાખરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જેરાવર હોય છે. કાઠિઆવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં છે, અને વચ્ચે ભાગ ઉંચાણ છે, તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી ભાદર છે, તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિઆવાડના કાંઠા પર ભાવનગર, મહુવા, જાફરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીખંદર, પોરખંદર (સુદામાપુરી), દારકા, નવાનગર, (જામનગર), જેડીઆ એ ખંદેરો છે. એ ખંદેરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભરત, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે ખંદેરે જાય છે. કાઠિઆવાડના વવાણીઆ ખંદેરથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (૨) કોંકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી

પાંચમી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર અના. | ૮૯

નદીઓના કાંઠાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા ભેજવાળી છે. એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે. કારણ ઉત્તરમાં સાનપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાથી લોદું જડે છે, અને જત સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુદલી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોંકણનો પૂર્વ ભાગ હંચો છે. કારણકે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે, તેથી કોંકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોંકણ પ્રાંત ખરખચડો ને ચિકટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે. તેથી જાડ ઘણાં બીજે છે, કાંઈ કાંઈ કેકાણે સાગ થાય છે. મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળિયેર, મીઠું ને ઇમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી દારો છે. ઉત્તરવાર, મધ્યવાર અને ધીજોનાર (ચાડવ). એ ડુંગરો પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં હંચું શિખર કાળો છે. કચ્છમાં મોટી નદી એક નથી. પણ નાગમતી, રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે, અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલીબીયાં, બિન, મીઠું, દોર વગેરેની છે. કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કાયલાની ખાણો છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકોને સિંધી કહે છે, અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નેઋત્ય કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ

૯૦] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે, કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે. સિંધ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં ચરખારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા શેગિષ્ટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ધર્ડ, મગ, જવ, ૩ ને તેલીબીયાં વગેરેની છે.

અધરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

દુનિયામાં, ઇંગ્લાંડનું, ચરિત્ર, સ્વર્ગવાસ, જ્યેષ્ઠ, ઇલેકાબ, આટખર્ટ, ઉત્સાહ, નિખાલસ, લશ્કરી, નૌકાશાસ્ત્રનું, અત્યંત, “હિટાનિઆ,” પ્રદક્ષિણા, પ્રવીણ, નિર્ણય, ઓનિય, નૌકાસૈન્યની, પરીક્ષાઓ, જાન્યુઆરિ, નિર્માણ, પ્રીતિ, વિક્ટોરિઆ, આદરસત્કાર, ફૂટી, રાજ્યાભિષેકની, પાયતખત, હિલ્હીમાં, પ્રાર્થના, રજપુતસ્તાનનો, વિજયસંગને, શરણાગતનું, સ્વામિભક્તિ, વિદ્યાસુ, ઝખ્લાની, પ્રસંગ, ક્ષેમકુશળ, સિસોદીઆઓ, સૂર્યવંશી, હૃદય, જન્મભૂમિ, ઘુંટડો, નીમણુક, કીર્તિ, સંઘાતે, વિકરાળ, નિશ્ચય, કૌશલ્યા, કેકેયી, પૂર્ણ, આશિષ, આશીર્વાદથી, લક્ષમણજી, વિનંતિ.

સુમિત્રા, વસિષ્ઠ, તિરસ્કાર, બુદ્ધિ, બેશુદ્ધ, એજિન, શક્તિ,
મિઠાશવાળી, દુસ્સ્ત, શ્રેષ્ઠ, ઉત્પન્ન, પુષ્ટિ, નિર્માણ, ફરિયાદી,
પૂછ્યું, લાધ્યા, લાધ્યું, પાંદડાં, અનુમાન, હોળાય, ધ્યાનમાં,
હોશિયાર, વર્તમાનપત્રમાં, વ્યવસ્થા, સ્વચ્છતા, વૃદ્ધ, સ્થિતિને,
ચલસ્થાઈના, ચિટ્ટોઓ, સદ્ગુણ, પ્રમાણિકપણાનો, ધરણુંગાઠું,
જિંદગી, પચેત, વિરુદ્ધ, ફિટાડીએ, વિદ્યાસધાતનું, મિલકતનો,
લૂંટફાટ, બુદ્ધિ, ધર્મિષ્ઠપણાની, મુશ્કેલ, વર્તણૂક, સ્પર્શ, બુદ્ધિતક્ષી,
ભૂતડાકણની, મસાણકાંઠે, વિખ્યાત, વશીકરણ, જવાળામુખી,
સ્વપ્ન, અતિવૃષ્ટિ, વનસ્પતિ, અદ્ભુત, ચમત્કારી, આશ્ચર્ય, દિંગ,
સ્વપ્નવશ, નિરાધાર, ઈંદ્રિયો, બ્રહ્માંડ, સમર્થ, સર્વશક્તિમાન,
સર્વવ્યાપી, સર્વજ્ઞ, પ્રાણિમાત્ર, પ્રાર્થના, સંચર્યો, નિદાસ,
નિશાદિન, આયલાંડ, કપ્તાને, દઢ, હિંમત, યાદગીરીમાં,
વિકટોરિઆના, કીર્તિસ્તંભ, મિસ્તરી, સાહસી, ગૂંથતો,
નિર્ભય, પ્રમાણિક, કંટાળો, સત્તર, પંચાણું, સત્તાણું, ખિન્ન,
સદ્બુદ્ધિ, તત્કાળ, શિક્ષા, મિઝજ, ફરિયાદો, દુર્ગુણ, વિક-
માણત, નિર્દોષનો, દ્વંદ્વ, વર્ણન, કટપાંતનો, સાર્થક, સવે-
સ્વ, ચર્ચાય, પરિણામ, પોર્ટગલ, સોળમા, અથડાયું, નિશ્ચે,
ચિટ્ટોઓ, હરિફાઈ, વિદ્યાર્થીઓ, ત્રિભુવન, શ્રેષ્ઠ, કીર્તિને,
બળિએલ, જન્માષ્ટમી, ચોંટાડેલી, નિશ્ચય, દટપ્યો, ટાંચું,
ઉત્તેજન, અભિપ્રાય, કીર્તિ, અમૂલ્યનું, સંન્યાસી, વ્યાધ,
સંધ્યાકાળ, વ્યાધચર્મ, સ્થિત, શ્રોતાના, આંસુધારા, ભાવિક,
દિલ્હી, દસ્તાવેજ, પ્રસન્ન, દ્રૌપદી, નિદ્રા, હરિશ્ચંદ્ર, જિંદગી,
નાળિએર, અથડાતો, ઝિલાતો, અતિશય, સરિતાનું, સિંધુમાં,

૯૨] બીજા ધોરણ માટે અંકગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.

તુષિત, ચિતોડ, હલદીઘાટની, સ્થિતિનું, જન્મભૂમિ, નિભાવ, સ્વતંત્ર, સંતોષ, ગોઠવણ, ગોઠાણો, ઉદ્યાગમાં, અમૂલ્ય, ઘડિઆળો, એલેકઝાંડા, આટમર્ટ, વિક્ટોરિઆના, સ્વર્ગ-વાસ, વિદ્યાભ્યાસ, વર્તણૂક, પરીક્ષા, ઉત્તેજન, નૌકાશાસ્ત્ર, સંપ્રદાયનો, પ્રાર્થના, પ્રસિદ્ધ, શિષ્યોએ, મુખાંઈ, કૃતિ, કોશીશ, વિનોદમાં, વિનંતી, પિત્તળની, તડાળ, દક્ષિણી, કાઠિઆવાડી, સુત્રી, આદમણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર, ઓઢણું, સુરવાલ, સ્ત્રીપુરુષો, વિધવા, પુનલેગન, વિશ્વામિત્ર, વસિષ્ઠ, રાજર્ષિ, અયોધ્યાના, કાન્યકુબ્જ, સૈન્ય, મૃગયા, આશ્રમ, દર્શન, આશ્ચર્ય, નંદિની, કામધેનુ, બળાતકારે, હથિયાર-બંધ, ઇંદ્રને, નિર્મળ, સિદ્ધિ, મુશ્કેલ, લેસેપ્સ, વિલમરફોર્સ, વિદ્ધ, ઉદ્યમે, સ્વતંત્ર, નિશ્ચયગાળો, ફ્રાન્સ, સંયોગિભૂમિ, વિચારું, દુષ્ટ, પ્રતિદિન, વિસ્તારી, સ્વપ્નામાં, દુશ્મનને, રણસંગ્રામમાં, સ્વદેશપ્રીતિ, વિદ્વતા, સ્વદેશાભિમાની, ઉદ્વત, હથિયાર, કંપની, પ્રતિબિંબ, ઇલકાઓ, શુભારે, ઠોક્યાં, સૂતેલાં, જાગૃતિ, દાડયા, શાધ્યો, કૃપાથી, ધ્રૂજતાં, પુરુષો, અગિઆર, અણીશુદ્ધ, સૂંઢ, બંદોબસ્ત, મૃગજળ, વિચિત્ર, પિડાએલાં, ચક્રિત, પિડાએલો, બુદ્ધિનો, મહિમા, દુર્દાંત, નમ્રતાથી, મુખાંઈ, આશ્ચર્ય, વીરળાઇ, જન્મભાસમાં, ખૂટતુંજ, જવલેજ, ચોકબું, પુરતું, વિદ્યાએ, તંદુરસ્તી, મંડવાડ, ગૃહસ્થો, ઇશ્વરકૃપાથી, ગંઢકીના, ઢોળાય, સ્વચ્છ, વૈષ્ણવ, દર્શન, સાંગ્યું, વર્તણૂકથી, ફરિયાદ, આજ્ઞા, તરેહી, વર્ણન, સુગંધ, દુર્ગંધ, ગર્જના, પરિણામ, અવસ્થા, આવક, પુષ્કળ, પાલિતાણાનાં, પ્રખ્યાત, સ્ટેશન, ચિત્રકૂટ, રમણીય,

અણહિલવાડના, આદિનાથ, ધ્યાન, વિસ્મય, નિજીવ, પ્રવીણ,
 ઇશ્વરસ્તુતિ, રક્ષણ, સૂર્યવંશી, સુખ્યુદ્ધિ, સદલકિત, શ્લોક,
 સ્તબ્ધ, પરદુઃખલંજન, વિદ્યાનો, વિદ્યાનોને, સ્મરણશક્તિવાળા,
 યુક્તિ, સ્થિતિ, વૈદકશાસ્ત્રમાં, વિદ્યાસ, અમૃત, ભટ્ટી, વન-
 સ્પતિના, મત્સ્યગંધા, પ્રતિજ્ઞા, નામાંકિત, પાંડવકૌરવોના,
 હસ્તિનાપુર, દિલ્હી, શંતનુ, દેવવ્રત, સ્વાર્થનો, પ્રીતિ, કાંતિ,
 ક્ષત્રિયની, સત્યવતી, યોજનગંધા, ખૂબસુરત, ઉત્કંઠા, સંતાપ,
 ભિખમને, બ્રહ્મચારી, અકુધાનિસ્તાનના, સત્તર, પશ્ચિમે, પુષ્કળ,
 દ્રવ્ય, મંદિરમાં મૂર્તિ, રત્નજાડત, નૃત્ય, જાત્રાગુઓ, ખ્યાતિ,
 રક્ષણ, આજ્ઞા, નિશ્ચય, ચાલુક્ય, અધાપિ, પ્રસિદ્ધ, સોળમાં,
 ધોટુંગીજ, કપ્તાને, સત્કાર, હરિકાઈ, સિત્તર, દૃઢતાથી, અગ્નિ,
 નૌકા, સ્થિતિ, સર્વત્ર, કંપની, વૃષભ, શુકાચાર્યનું, નિર્બળ,
 શિખ, આર્યાવર્તમાં, શરણાગત, કીર્તિ, યજ્ઞમાંડપ, ઉત્પન્ન,
 કૂર, પાક્ષરાજ, ધર્મજ્ઞ, પરીક્ષા, વૃષ્ટના, નૈર્ઝતા, ચિકિટ્સારિઆ,
 તરણ, ઉત્પન્ન, આટખર્ડ, બુદ્ધિશાળી, પત્નીએ, નિષ્ઠા, વિધવા,
 સહ્યતાથી, વિદ્યાનોને, ઉત્તજન, જ્ઞાનમાં, મુનશી, કંપની,
 હસ્તક, પ્રસિદ્ધ, ઢંઢેરો, દિલ્હીમાં, સંદેશા, સ્થિતિ, પૂજ્યભાગથી,
 કલેશ, રક્ષક, પ્રોઠ, કીર્તિનો, દ્રેષ, હુન્નર, શ્રેષ્ઠ, સદાભિમાને,
 પ્રાર્થના, પશ્ચિમ, શ્રીકૃષ્ણ, દ્વારકામાં, મૌર્યવંશના, પાટલિપુત્ર,
 ચંદ્રગુપ્ત, સિકંદર, સુદર્શન, નામાંકિત, નિરાશારને, સ્થાપ્યાં,
 ઔદ્ધર્મને, આશ્રમ, સ્તંભો મૂળતત્વો, મુખ્યત્વે, અમણને,
 વૃત્તાંત, જયાશખરી, ચુદ્ધ, ક્ષત્રપ, ગુપ્તવંશના. વલ્લભીપુરમાં,
 દરમિઆન, ગુર્જર, ગુર્જરરદ્ધ, ચાલુક્ય, તોડ્યો, ગર્ભવંતી,

નિર્ભય, રણભૂમિ, સિદ્ધરાજ, પુખ્ત, રૂદ્રમાળ, ચાલુક્ય, છટ્ટો,
 શ્રેષ્ઠ, પુખ્ત, ખર્બર, શ્રીસ્થળના, બ્રાહ્મણોને, વઢવાણ, યશોવર્મા,
 શૈવધર્મ, શ્રીસ્થળમાં, રૂદ્રમાળનું, પુરૂં, સિદ્ધપુર, સહસ્રલિંગ,
 કપડચણનો, પંડિતોની, વિદ્વાનોને, હેમાચાર્ય, કલ્યાણ, વૃત્તિ,
 અલાહિદીન, સ્વતંત્ર, દિલહી. દેવગિરિમાં, મુખાંધને, કૌસાદેવી,
 ખૂખમુરત, ભટકતો, દરમિઆન, નિશ્ચય, દિલહીના, હોશિયાર,
 લડવૈયો, નાસીરુદીન, ઇલકાખ, પશ્ચાત્તાપથી, અંતઃકરણ,
 પસ્તાવો, ઇન્સાફ, વાટપાડુઓની, પ્રમાણિક, ઉદ્યોગનો,
 ખ્યાતિ, ચોદ્દો, ઠંડું, લોકપ્રિય, મુસ્તફાઆદ, ભૂશિર, સ્વતંત્ર,
 રમણીય, અહમદ, ખડ્ગગજખક્ષની, શ્રીમંત, ફિરદોસ, પોર્ટુગીઝ,
 ઇલકાખ, વર્તણુકને, કાઠિઆવાડ, હુંપડું, ઓછીવત્તો, ઠંડક, પૃથ્વી,
 ક્ષિતમાં, સપ્ટેમ્બર, નિરાંત, હિંચોળાખાટ, હથિયાર,
 કમિશનર, ગવર્નર, હિમાલયમાંથી, કોંકણકાંઠે, નાળિયેર,
 મહારાષ્ટ્રમાં, અંબક, સહ્યાદ્રિ, રોગિષ્ઠ, કોટલાપુરનું, નીમણુક,
 મહાખજેશ્વરના, ન્યાયાધીશો, ડિરેક્ટર, ચક્રિત, લક્ષાધિપતિ,
 ત્રિકોણાકારે. સિપ્રીની, સ્ટેશન, ધક્કા, દ્વારકા, પાક્ષણપુર.
 પ્રસિદ્ધ, જિલ્લામાં, સ્વતંત્રપણું, મહમુદાઆદ, ઈર્નસ, વુડિંગને,
 પ્રયત્ન, પિત્તળનો, સંકોચાય, ગઢો, શાલદુપટ્ટા, વીરતો,
 ખટુંમડું, ગોરમટીમાંથી, હરિશંકર, ચપ્પુ, તાંબાપિત્તળનાં,
 કાંમું, જિવાયજ, થોડિઆટ, વસંતઋતુ, ટકાઉ, કાષ્ટની, વૃદ્ધિ,
 ચઢિઆતો, હાથીઘાંત, હંતુશળજ, સુગંધીદાર, અત્તર, વજ્રપત્રો,
 ધંતુરા, સ્ત્રીકેસર, પુંકેશર, શેતુર, દ્રાક્ષનાં, પોષાય, સત્ત્વ,
 સૂક્ષ્મળીજમાં, નાળિયેર, મુળીઉં, રૂદ્રાક્ષનો, ઓકિસજન,

સૃષ્ટિની, શાસવાટે, પુષ્ટિ, નિરુપયોગી, ગુંથણ, લિલાશ, બાળકૃષ્ણ, જગન્નાથ, હિંદુસ્તાનમાં, ચૂંટેલા, શક્તિને, મદ્રાસ, ચઢિઆતી, અનિયમિતપણે, ચિહ્ન, નિર્વન, વસ્ત્ર, કર્ણાટક, મૃગસર, નક્ષત્ર, ભાંગડાં, ગોઠવાએલા, બદ્ધીચિંગ, ઓચિતો, બિડાય, દેડકું, ટીશીઓ, શાંતિમાં, અઠવાડીઓ, ધાસ્તી, સહ્યાદ્રિ, તપખિરીઆ, લિલોતરી, ખિચોખીચ, સૂક્ષ્મદર્શક, સૂંઠ, તંદુરસ્ત, ઓફિસોમાં, અધિઆર, શ્રીમંત, શાસ, કલ્યાગર, માયાળુ, ગાંધ્યા, પરિપક્વ, ચકચકિત, દ્વંડ્વ, સ્વસ્થ, તત્વ, તંદુરસ્ત, પાચનક્રિયા, સાહીચૂસ, સૂક્ષ્મ, શક્તિ, તત્વ, વસ્ત્રો, સૂક્ષ્મદર્શક, નિરોગી, વિરાળયું, ધૂળરી, છિદ્રાળુ, અનુકૂળ, શોષણ, પોંજણ, ગાટીલો, કસ્તર, સોલાપુર, સુસ્ત, ગૂંથતો, ચિકાશ, કોલુમાં, ઠાંકણું, કોલહાપુર, વનસ્પતિ, સાંઠામાંથી.

ડીલ મારેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૨) જમણા હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉચ્ચે (૬) ડાબો હાથ ઉચ્ચે (૭) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાવવાં. (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી) (૧૬)

બંને હાથ કેડ પર રાખી પગનાં આંગળાપર ધીરેથી બેસવું. (૧૭) ડાબો હાથ કેડ પર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (પણ બે પગ વચ્ચે એક કુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેડ હાથ ઉંચો કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કંમરમાંથી વાંકા વળી હાથના આંગળા પગના અંગુઠાને અડકવાં. (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઈ એક ડગલું પાછળ ખસી ઉભા રહેવું. (૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેડ હાથ મુઠ્ઠીવાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેડ હાથ પાછળ પીઠ ગમ બેસવા. (મુઠ્ઠી જગલ આગળ લાવવી) (૩૩) બેડ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીના અંગુઠા ખભે અડકાવવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ. (૩૭) ડપ પ્રમાણે (૩૮) કંમર પાછળ. (૩૯) ડપ પ્રમાણે પણ બે પગની વચ્ચે એક કુટનું અંતર રાખવું. (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૧) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. (૪૨) જમણા ફરવું. (૪૩) સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

સમાપ્ત.

—: એકવાર વાપરી ખાત્રી કરવા લલામણ છે:—

❧ શિક્ષકો તથા શિષ્યોમાં ❧

એકે અવાજે વખણાએલી

છગનલાલ મોતીરામ શાહ કૃત

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની

પ્રશ્નોત્તરમાળા.

કિંમત સાડા ચાર આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“મુંબઈભિત્ત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા. શાહપોર—સુરત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્ટ.

ખ્રિસ્તીયશાળા માટેની ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થ.

પુસ્તક ૧ હાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ બના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ ફાના ૦-૬-૦
પુસ્તક ૩ બના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦	

—: વનકિયુલર ટેકસ્ટ બુકસોના અર્થો:—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	છઠ્ઠીના અર્થ ૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
બીજીના „ ૦-૪-૦	ઠગ્યા ૧લીના „ ૦-૪-૦
ત્રીજીના „ ૦-૫-૦	ઠગ્યા ૨જીના „ ૦-૫-૦
પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦	ઠગ્યા ૩જીના „ ૦-૭-૦

દરેક ધારણના “સુખમણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

—: અઘાપિ બહાર ન પડેલી એવી:—

ગુજરાતના ઇતિહાસની

વાર્તારૂપી રસિક પ્રશ્નોત્તરમાળા.

દરેક ઓપરીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” તૈયાર છે.

સુખમણિત ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા જા આના.
ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“સુખમણિત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા. શાહપેર-સુરત.

